

Йосип В. Кобаль

Давньоугорські археологічні пам'ятки Закарпаття (Україна)¹

Old Hungarian archaeological remains from Transcarpathia (Ukraine)

This article is a revised and expanded version of the work published in Hungarian in 2001. It applies to the Old Hungarian archaeological remains from the end of 9th – second half of 10th century coming from the area of Transcarpathia, which have been researched in the form of a catalogue covering the cemeteries, single graves, a treasure and loose finds. It included a total number of 21 sites within crucial issues for the conducted discussion: Berehovo, Svaljava, Solomonowo, Čoma.

KEY WORDS: Ukraine, Transcarpathia, Old Hungarian remains, the end of 9th – second half of 10th century

У 1996 році в Ужгороді (Закарпатська область, Україна) відбулася наукова конференція, присвячена тисячолітньому ювілею приходу угорців у Карпатський басейн (*Honfoglalás* 1997). Саме тоді відомий угорський археолог Ласло Ковач запропонував автору цієї статті підготувати для майбутнього кадастру археологічних знахідок Угорщини X–XIII ст. реєстр відповідних пам'яток з території сучасного Закарпаття. Результатом проведеної роботи стала стаття, опублікована у щорічнику музею імені Ондраша Йоші в Ніредьгазі (Угорщина) (J. Kóbalý 2001). Оскільки згадана праця вийшла на угорській мові, то вона виявилася малодоступною для фахівців, які не володіють цією мовою, але виявляють інтерес до згаданих пам'яток. Безпосереднім імпульсом до теперішньої нової публікації стала пропозиція проф. Міхала Парчевського перекласти статтю на українську або польську мови. Зважаючи на те, що з часу виходу у світ угромовного варіанту пройшло вже 10 років, протягом яких з'явилися нові матеріали і дані про пам'ятки X століття, ми вирішили актуалізувати роботу й представити її читачам у новій формі.

Основу статті становить каталог давньоугорських знахідок епохи здобуття угорцями батьківщини тобто кінця

IX–X ст.ст. (в угорській літературі для його позначення вживається термін „honfoglalás” [гонфоглалаш]). Мова йде про могильники, окремі поховання, скарби, поодинокі знахідки (за винятком поселень). До каталогу включені і такі місцезнаходження, культурна чи (і) хронологічна атрибуція яких проблематична, дискусійна або вони помилково були зараховані до пам'яток досліджуваного періоду. Місцезнаходження розміщені в алфавітному порядку з відповідною, наростаючою нумерацією, яка відповідає нумерації пам'яток на карті (рис. 1). На першому місці стоїть актуальна офіційна українська форма назви населеного пункту, звідки походить знахідка. Далі в дужках слідує колишній угорський та чехословацький варіанти цієї назви. Завершується ряд назвою адміністративної одиниці (район) в межах Закарпатської області. Потім, в залежності від характеру місцезнаходження, подаються відомості про історію відкриття пам'ятки, конкретну (в межах населеного пункту) географічну прив'язку і геоморфологічні умови, опис й оцінка археологічного матеріалу з посиланням на місце його зберігання. Завершується опис списком найбільш важливої літератури.

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

На території сучасного Закарпаття збір, вивчення й публікація археологічних матеріалів епохи здобуття угорцями батьківщини сягає другої половини XIX ст. і тісно пов'язана з іменем Тиводара Легоцького (1830–1915) – юриста, прокурора Мукачівсько-Чинадіївської домінії графів Шенборнів (про археологічну діяльність Т. Легоцького дивись Й. Кобаль 1990; 1995; J. Kóbalý 1998b, с. 70–80; 2000;

J. Kóbal' 2006). Першою пам'яткою древніх угрів, відкритою Т. Легоцьким, було багате поховання із Сваляви, розкопане ним літом 1870 року (T. Lehoczky 1870). Свалявське поховання стало четвертим (!) давньоугорським похованням, відкритим в Угорщині. Дослідник правильно визначив його вік і зв'язок з історичними подіями кінця IX ст. З іменем мукачівського юриста пов'язано вивчення й перша публікація ще однієї надзвичайно важливої і цікавої пам'ятки досліджуваного періоду, а саме поховання вельможі X ст. поблизу м. Берегова, в якому було знайде-

¹ Od strony redakcyjnej artykuł został opracowany przez prof. Michała Parczewskiego (przyp. Redakcji).

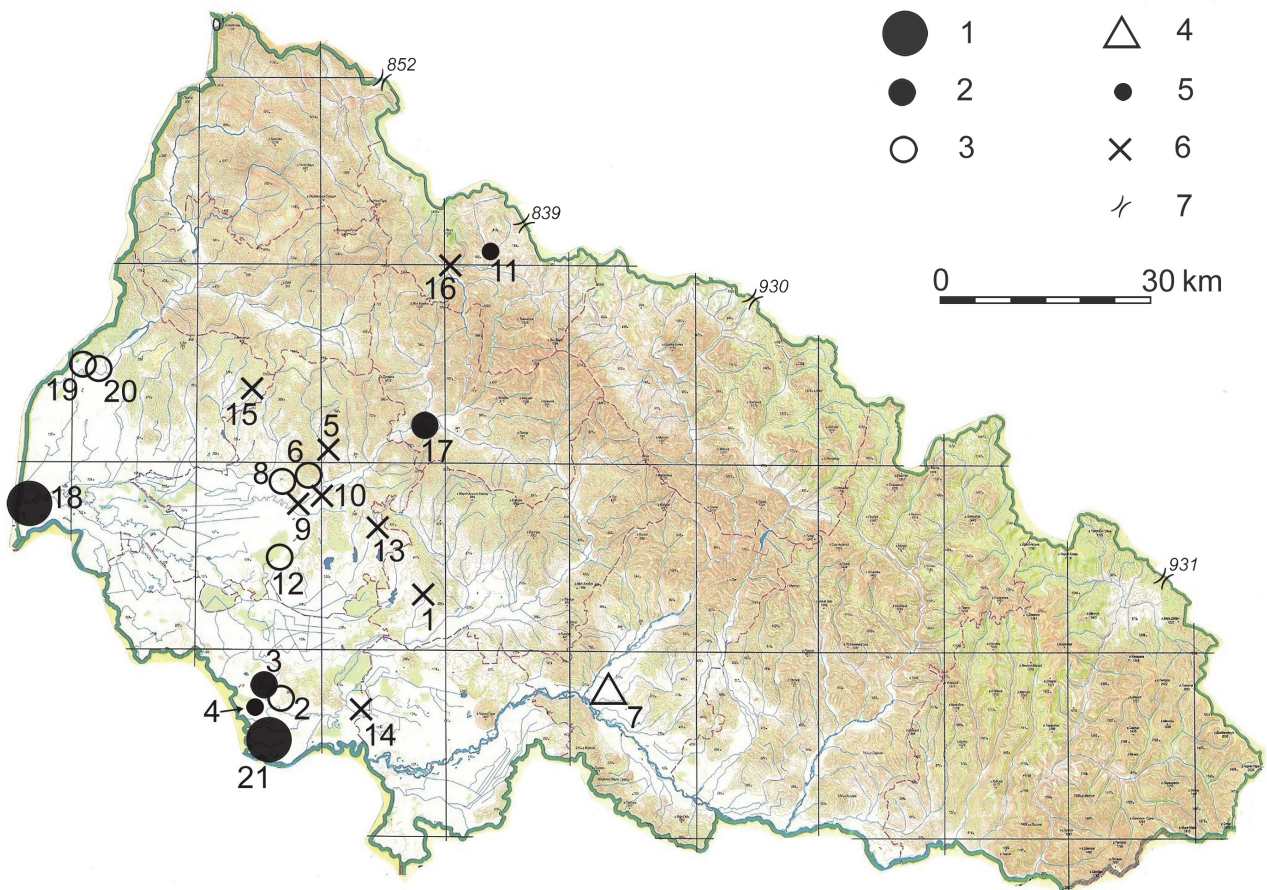

Рис. 1. Карта поширення давньоугорських археологічних пам'яток на території Закарпаття. 1 – могильник, в якому нараховувалось щонайменше три поховання; 2 – могильник, який включав два поховання; 3 – сумнівні давньоугорські поховання; 4 – скарб дірхемів, карбованих у 897–935 рр.; 5 – випадкова знахідка; 6 – місце знаходження виключене зі списку давньоугорських знахідок; 7 – головні карпатські перевали. Нумерація місцезнаходжень на карті відповідає нумерації в каталозі

Abb. 1. Verteilung der altmagyarischen Fundstellen auf den ukrainischen Gebieten Transkarpatiens. 1 – großes Gräberfeld mit mindestens drei Gräbern; 2 – Gräberfeld mit zwei Gräbern; 3 – angebliche, altmagyarisches Grab; 4 – Hortfund mit dem in den Jahren 897–935 geschlagenen Dirham; 5 – loser Fund; 6 – aus dem Verzeichnis der altmagyarischen Funde gestrichene Plätze; 7 – wichtigste Karpata-Pässe. Die Nummern der Fundstellen auf der Karte entsprechen der Nummerierung der Fundstellen im Katalog

но унікальне для Карпатського басейну металеве наверша головного убору (Т. Lehoczy 1900). Більшість цих матеріалів, за винятком кількох предметів, які дослідник залишив собі, були передані в УНМ в Будапешт. Окрім них у колекцію Т. Легоцького потрапили ще деякі давньоугорські вироби як з території сучасного Закарпаття, так і з території нинішніх Угорщини (J. Kobály 2004, с. 166, № 434) і Словаччини (Т. Lehoczy 1912, с. 87).

Паралельно з Т. Легоцьким активну діяльність по зборі і музеєфікації археологічних матеріалів проводив в Ужгороді директор Ужгородської королівської католицької гімназії Еде Сібер. З його ініціативи у 1873 році тут створили музей (Ö. Blanár 1913, с. 380), першими експонатами якого стали речі із давньоугорського могильника частково дослідженого поблизу с. Соломоново Ужгородського району (А. Száraz 1896). Усі ці матеріали, завдяки публікаціям Йожефа Гомпеля, стали надбанням і європейської археологічної науки (J. Hampel 1907). Правда у цих виданнях інколи зустрічаються неточності або, навіть, недостовірні дані.

Отже, у перший (австро-угорський, 1867–1918) період вивчення пам'яток епохи здобуття угорцями батьківщини

ни були виявлені дуже важливі знахідки (Свалява, Соломоново, Берегово), на підставі яких дослідники вважали археологічно доведеними твердження історичних джерел (*Gesta Hungarorum*, cap. XI–XII) про шлях приходу угрів у Карпатський басейн: від Києва у Галичину і далі через Бескиди долиною річки Латориці на Велику угорську низовину (Т. Lehoczy 1892, с. 201; 1912, с. 82).

У міжвоєнний період (1919–1939), коли сучасне Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь входило до складу Чехословаччини, не дивлячись на зростання рівня археологічних досліджень, давньоугорські пам'ятки й надалі ставали відомими лише випадково, як це показує приклад другого берегівського поховання (Jankovich 1943, с. 100–103). Що ж стосується оцінки цих знахідок археологами Чехословаччини, то їх добре знали й правильно пов'язували з древніми уграми, які прибули в Карпатський басейн наприкінці IX ст. (J. Eisner 1925, с. 52–58; 1933, с. 277–282; J. Pasternak 1928, с. 182).

Із угорських праць цього часу особливе значення мала робота Нандора Феттіха про металообробку угрів епохи здобуття ними батьківщини (N. Fettich 1935; 1937). Окрім

публікації відомих знахідок із Сваляви та Берегова (поховання № 1), він вперше подав фотографію бляшки із Нижніх Воріт (дивись каталог № 11), а також вказав на існування в Сваляві двох поховань. Дослідник звернув увагу і на норманські елементи першого берегівського поховання (N. Fettich 1937, с. 84–85).

Під час другої світової війни (1939–1945) археологічні дослідження в краї, який знову увійшов до складу Угорщини (1938/1939–1944), майже повністю припинилися. Стосовно нашої теми можна відзначити лише статтю директора Державного музею імені Т. Легоцького в Мукачеві Йожефа Янковича про давньоугорські археологічні знахідки 10 ст., які зберігалися у згаданій установі (J. Jankovich 1943). Мова йде про друге берегівське поховання, сережку з околиць Ужгорода, соломонівські знахідки та шаблю з Підполоззя.

У радянський час (1945–1991) давньоугорська проблематика на території Закарпаття майже не розроблялася. Археологічні пам'ятки древніх угрів, які були відкриті ще перед другою світовою війною, або «випали» з поля зору науковців, або були віднесені до так званого «древньоруського періоду» й етнічно прив'язані до слов'ян (Е. Балагурі, С. Пеняк 1976; С. Пеняк 1980). Зміни настали тоді, коли в середині 1980-х років російський археолог Віктор Бобков відкрив й частково дослідив давньоугорський могильник біля села Чома Берегівського району (В. Бобков 1992). З цим стара радянська теза, що древні угри, як кочівники, не зупинилися на території сучасного Закарпаття, а пройшли далі, вглиб Карпатського басейну, стала неактуальною.

У 1991 році Радянський Союз розпався й Україна стала незалежною державою. Давньоугорська проблематика перестала бути табу. 1993 року археологи Ужгородського

державного університету продовжили розкопки могильника в Чомі й за кілька років виявили 40 нових поховань (Е. Balaguri 1997; Э. Балагури, И. Фодор 1998; І. Прохненко 2006; В. Котигорошко 2008, с. 355–362). На основі здобутих матеріалів окремі закарпатські дослідники останнім часом ставлять під сумнів власне давньоугорську атрибуцію цих пам'яток, пов'язуючи їх або із племенами каварів (В. Котигорошко 2008, с. 362), або печенігів (І. Прохненко 2010, с. 416; 2011). Стосовно першої з них слід зазначити, що вона в минулому дійсно розглядалася як одна із альтернативних гіпотез, що, нібито, пояснювала різницю у матеріальній культурі древніх угрів Верхньотиського регіону порівняно з іншими територіями Карпатського басейну, проте, згодом, була переглянута (І. Fodor 1986). Печенізька атрибуція давньоугорських археологічних комплексів Верхньотиського регіону ґрунтується на припущенні, що усі ці пам'ятки хронологічно відносяться до часу після 961 року або навіть до 980-их років (на це, нібито, вказують знахідки арабських дірхемів і срібних підвісок [заушниць] «токайського» типу), тобто вони не пов'язані з приходом древніх угрів в Карпатський басейн наприкінці IX ст. (І. Прохненко 2010; 2011). Подібне трактування давньоугорських пам'яток Верхньотиського регіону абсолютно не враховує сучасний стан вивчення даної проблематики, зокрема й археологічного матеріалу, і йде у повний розріз із розробленою на сьогодні схемою хронології згаданих пам'яток (L. Révész 1996b, с. 199–206).

Таким чином історія вивчення давньоугорських пам'яток сучасної території Закарпаття нараховує майже півтора століття, однак до цих пір вони так і не стали предметом спеціального вивчення. Нам здається, що відносна «бідність» регіону на згадані вище пам'ятки, відображає лише актуальний стан їхнього дослідження.

КАТАЛОГ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ЗКМ – Закарпатський краєзнавчий музей (м. Ужгород)

УНМ – Угорський національний музей (м. Будапешт) [Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest]

1. Арданово (Ardánháza, Ardanovo)², Іршавський район

У 1900 році на захід від села в урочищі Рокутні місцевий житель Василь Пекар знайшов декілька залізних предметів, які лежали на купі. Серед останніх знаходився і двосічний, зігнутий у три рази меч. Того ж року речі потрапили в збірку Тиводара Легоцького (Т. Lehoczky R.j., III, с. 95–98). Я. Ейснер, вирвавши меч із комплексу, відніс його до старожитностей 9–10 ст.ст. (J. Eisner 1933, с. 262). Таке датування підтримали й деякі інші дослідники: (К. Бернякович 1957, с. 437; Е. Балагурі, С. Пеняк, 1976, с. 118; Е. Балагурі, В. Бідзіля, С. Пеняк 1978, с. 95; С. Пеняк, 1980, с. 125, рис. 49: 9). Пізніше, однак, Л. Ковач коригував власну думку й відніс арданівський меч до старожитностей 7–8 ст.ст. (L. Kovács 1995, с. 156).

² У дужках подані угорські назви і назви Чехословацької республіки міжвоєнного часу.

Проведений нами аналіз знахідок із Арданова показав, що цитований меч є частиною багатого тілопального поховання пшеворської культури фази B2b/C1 римського часу (J. Kobal' 1997, с. 32–34, рис. 2a; 1998, с. 113–115).

ЗКМ інв. № Б3–554/2.

Література: Т. Lehoczky R.j., III, с. 95–98; Т. Lehoczky 1900, с. 45; J. Jankovich 1931, с. 54, табл. X: 3; J. Eisner 1933, с. 252; L. Kovács 1995, с. 156, № 3, посилання 6; J. Kobal' 1997, с. 32–94, рис. 2a; J. Kobály 1998, с. 114, табл. III: 1; 2001, с. 199, № 3.

2. Берегово I (Beregszász, Berehovo), Берегівський район

Угорський дослідник Ласло Ковач, посилаючись на повідомлення Тиводара Легоцького (Т. Lehoczky 1892, с. 48), згадує звідси двосічний залізний меч, який він, правда із застереженнями, відніс до мечів другої половини 10 ст. (L. Kovács 1995, с. 195, рис. 9: 5). Т. Легоцький у згаданій праці конкретно не пише про знахідку, хоч на 48. сторінці дійсно подає зображення двосічного залізного меча, який, однак, походить не з Берегова (J. Kobály 2001, с. 201). Про сам меч й умови його знаходження дослідник написав в іншій праці (Т. Lehoczky 1881, III, с. 89). Згідно з останньою у 1845 році в центрі Берегова на право-

му березі р. Вирки (інша назва Бошшо) під час копання ями для основи кам'яного моста було знайдено декілька поховань воїнів, величезний двосічний меч, на лезі якого виднілися інкрустовані золоті вістря стріли та булава й букви D. E., а також кинджалоподібний, залізний ніж та інший супровідний інвентар. Декілька речей із цих поховань зберігалися у міському архіві. Доля знахідок і місце їх зберігання – невідомі. Датування проблематичне.

Література: T. Lehoczky 1881, III, с. 89; 1892, с. 48 (ри-сунков меч); L. Kovács 1995, с. 156, рис 9: 5; J. Kobály 2001, с. 201, № 4.

3. Берегово II (Beregszász, Berehovo), Берегівський район

У 1900 і 1933 роках за 2 км на південний схід від міста випадково було відкрито два багаті давньоугорські поховання, які, безсумнівно, належали до одного могильника. Останній розташований на південно-східному схилі невисокого мисоподібного підвищення, що носить назву Кішгедь (у перекладі з угорської «Мала гора»). Саме підвищення є одним із відрогів Берегівського горбогір'я, який витягнутий у напрямку з північного сходу на південний захід і має висоту близько 20 м над рівнем річки Вирке.

Поховання № 1. Весною 1900 року у міському кам'янодобувному кар'єрі робітники натрапили на поховання вершника, яке вони розібрали, а частину знайдених предметів поділили між собою. Завдяки активному втручання тодішнього мера міста Каміла Бузата більшу частину речей вдалося зберегти й передати в піджупанське управління Березького комітату. Після цього наджупан комітату Віктор Гогоро повідомив про знахідку Тиводара Легоцького. Останній негайно – 22 квітня – прибув у Берегово й оглянув знайдені речі та саме місцезнаходження. З цього можна зробити висновок, що саме поховання було відкрито незадовго до згаданого вище дня. Коли у 1912 році Тиводар Легоцький ще раз описав цю знахідку (T. Lehoczky 1912, с. 81) (перший опис поховання він зробив 25 квітня й опублікував у тому ж таки 1900 році на сторінках журналу „Archaeologiai Értesítő” – T. Lehoczky 1900), то внаслідок друкарської помилки замість 1900 року у книзі фігурує 1890 рік як час його відкриття. Більшість дослідників притримувалося у своїх працях першої дати (1900 р.) (J. Hampel 1900, с. 102; N. Fettich 1937, с. 84), але у 1943 р. директор Державного музею імені Легоцького (м. Мукачево) Йозеф Янкович перебрав хибну дату (1890 р.) відкриття поховання (J. Jankovich 1943, с. 103). У 1996 році Іштван Фодор заново розглянув це питання і посилався на роботу Тиводара Легоцького 1912 року та статтю Й. Янковича, відніс час відкриття першого берегівського поховання до 1890 року (I. Fodor 1996a, с. 190). Однак слід зазначити, що проти цієї дати говорить цілий ряд фактів. По-перше, згідно з рукописним щоденником Т. Легоцького, він виїхав на місце знахідки 22 квітня 1900 року (T. Lehoczky R.j., III, с. 79, 81). По-друге, наджупаном Березького комітату в той час, тобто у 1900 р., дійсно був Віктор Гогора (він обіймав цю посаду з 1897 по 1903 роки), в той час, як у 1890 році це був Шандор Лоняї. Отже, правильною датою відкриття першого давньоугорського поховання в Берегові є 1900 рік, квітень місяць. Це, проте, не означає, що і раніше тут не могли натрапити на поховання. Можливо на це вказують 2 екземпляри

золотих орнаментованих реберцями кілець з потоншими кінцями діаметром 2 см, які були знайдені тут на глибині 2,23 м Яношом Горватом під час земляних робіт. Одне кільце – за Т. Легоцьким – потрапило в УНМ в Будапешт, а інше – до нього. Однак у рукописному щоденнику Т. Легоцького опис цієї останньої знахідки відсутній. Вона не потрапила ні в музей Легоцького, ні, пізніше, в Закарпатський краєзнавчий музей. У літературі за фактом знахідку двох золотих кілець відносили до римського часу (V. Kotigoroško 1995, с. 134) або бронзового віку (J. Kobal' 2000, с. 74), проте не виключена можливість і їх більш пізнього датування. Глибина залягання двох давньоугорських поховань дуже близька до глибини, на якій знайшли золоті кільця.

Поховання, відкрите у 1900 році, за розповідями робітників, було запущене в землю на глибину близько 3 м. Скелет лежав на спині, орієнтований головою на захід. Біля нього знайшли кістки коня. Робітники кістки, які були поганої збереженості, викинули й пізніше їх уже неможливо було відшукати. Т. Легоцький, коли прибув на місце знахідки, дослідити поховання вже не мав можливості, і, як він пише, «шар землі, який вкривав скелю, ніде не вказував слідів інших поховань...» (T. Lehoczky 1912, с. 81).

Більша частина речей поховання спочатку потрапила в управління піджупанату комітату Берег, а у червні того ж (1900) року – в Будапешт. Чотири маленькі предмети залишилися у збірці Т. Легоцького. Частина знахідок, очевидно, розійшлася по руках робітників.

1. Наверша шапки (рис. 2В: 15; 3С; 4: 1; 5). Складається з двох частин: конічної форми основи, виготовленої зі срібної пластини, і припаяного до неї пустотілого срібного ковпачка. Місце з'єднання було закрито двома скрученими срібними дротами (один з них зберігся лише частково), які створювали колоскоподібний орнамент. Аналогічні дроти обрамлюють і нижню частину основи наверша. Поверхня виробу орнаментована сіткою з чотирьох горизонтальних рядів пальмет, які зверху обрамляє плетиво зі двох стрічок, а знизу листки; фон багато позолочений. Тут же круглі (поодинокі та парні) дірки для кріплення. На рівні четвертого ряду наверша пошкоджене. Поверхня виробу потерта від тривалого використання. Висота: 11,4 см; діаметр основи: 6,7 см³.

2. Шість литих срібних поясних бляшок з трьома кріпильними штифтами по боках (одна втрачена) (рис. 2В: 17–18; 4: 29–33). Лицьовий бік розділений пластичними стрічками на чотири частини, дві з яких нагадують очі птаха (?), а дві інші – листки. Останні позолочені. Розміри 2,1х1,9 см.

3. Десять литих срібних з позолотою круглих випуклих з канелюрою гудзиків із кріпильною заклепкою на внутрішньому боці (рис. 2В: 19–25; 4: 19–28). Вісім з них були передані до УНМ в Будапешт. Два екземпляри (один пошкоджений) потрапили у приватну колекцію Т. Легоцького, а потім у Закарпатський краєзнавчий музей (Ужгород). У 1950 році один з «гудзиків» був втрачений. Розміри: діаметр 1 см. ЗКМ Інв. № Б3–557.

³ Розміри предметів за дужками – це розміри подані за Т. Легоцьким (T. Lehoczky 1900), а розміри наверша шапки і подані в дужках відповідають даним І. Фодора (I. Fodor 1996a).

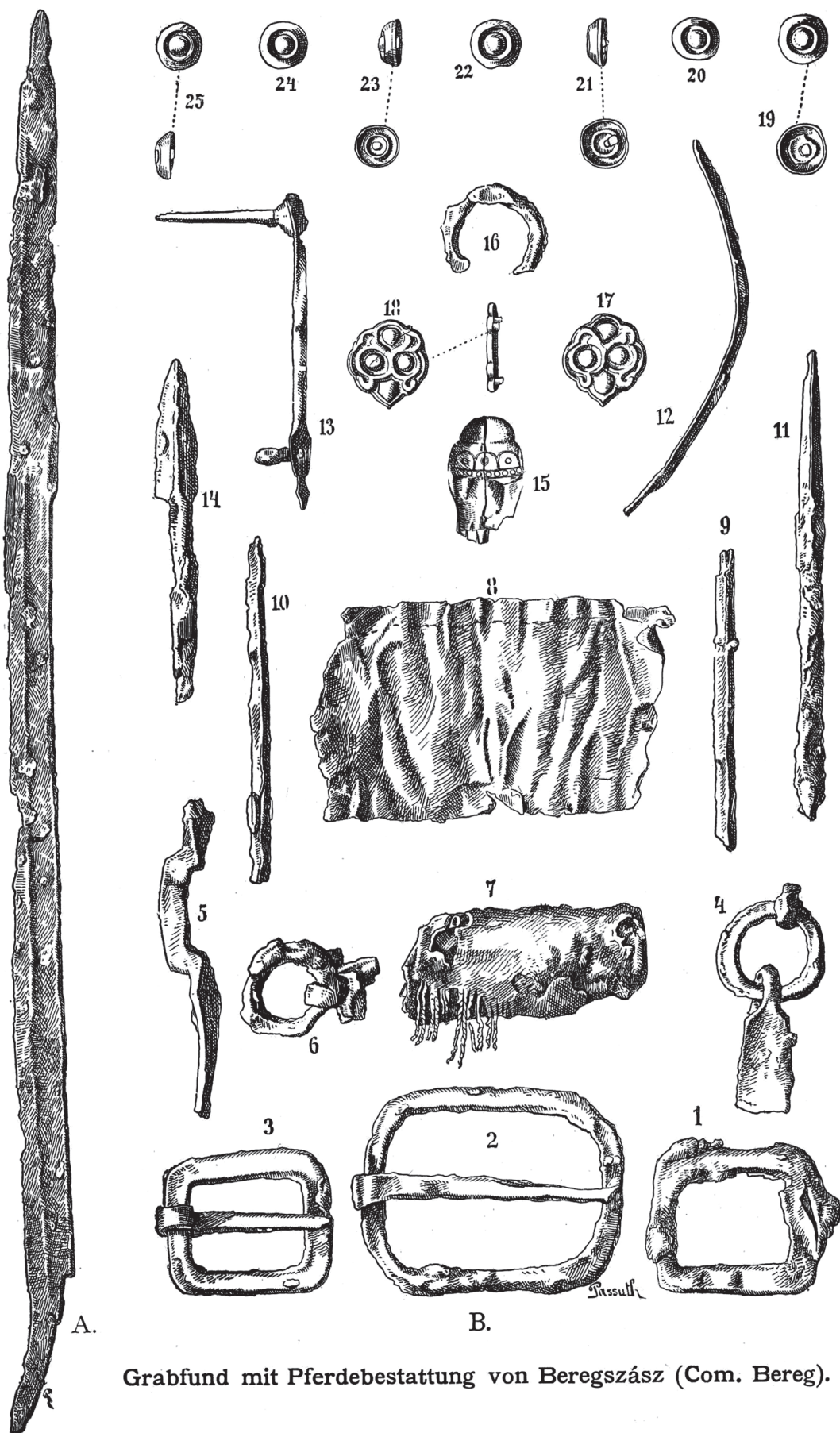
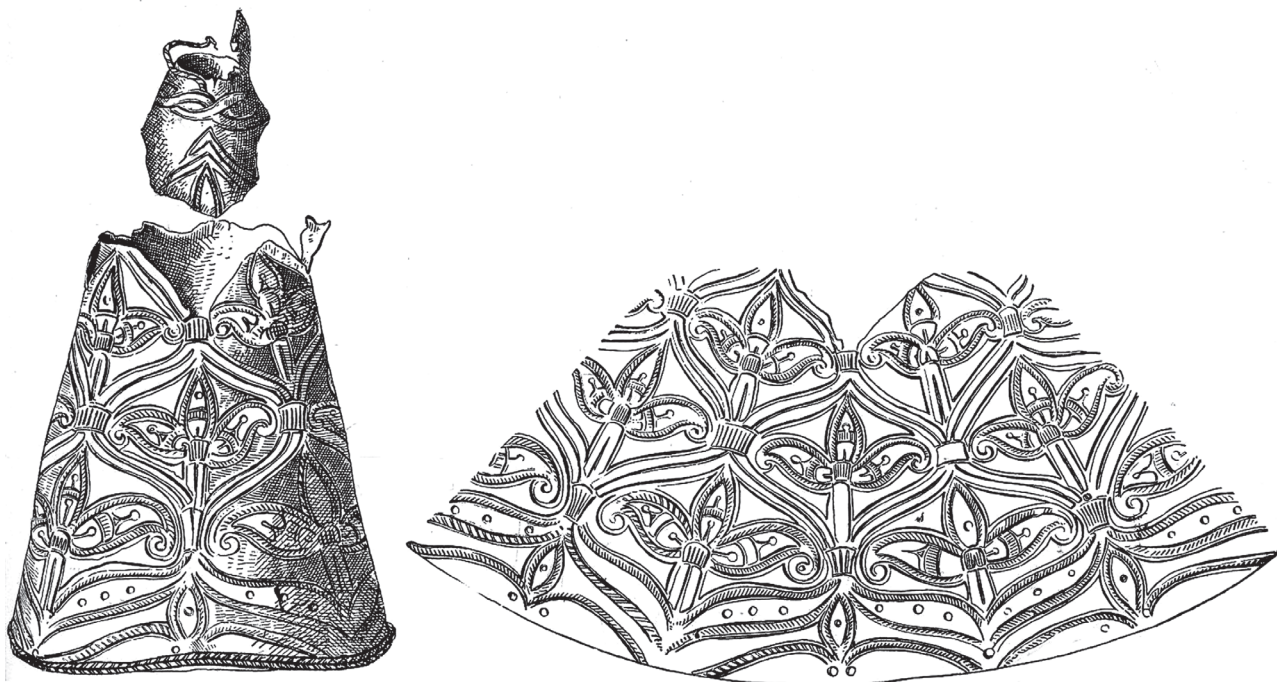
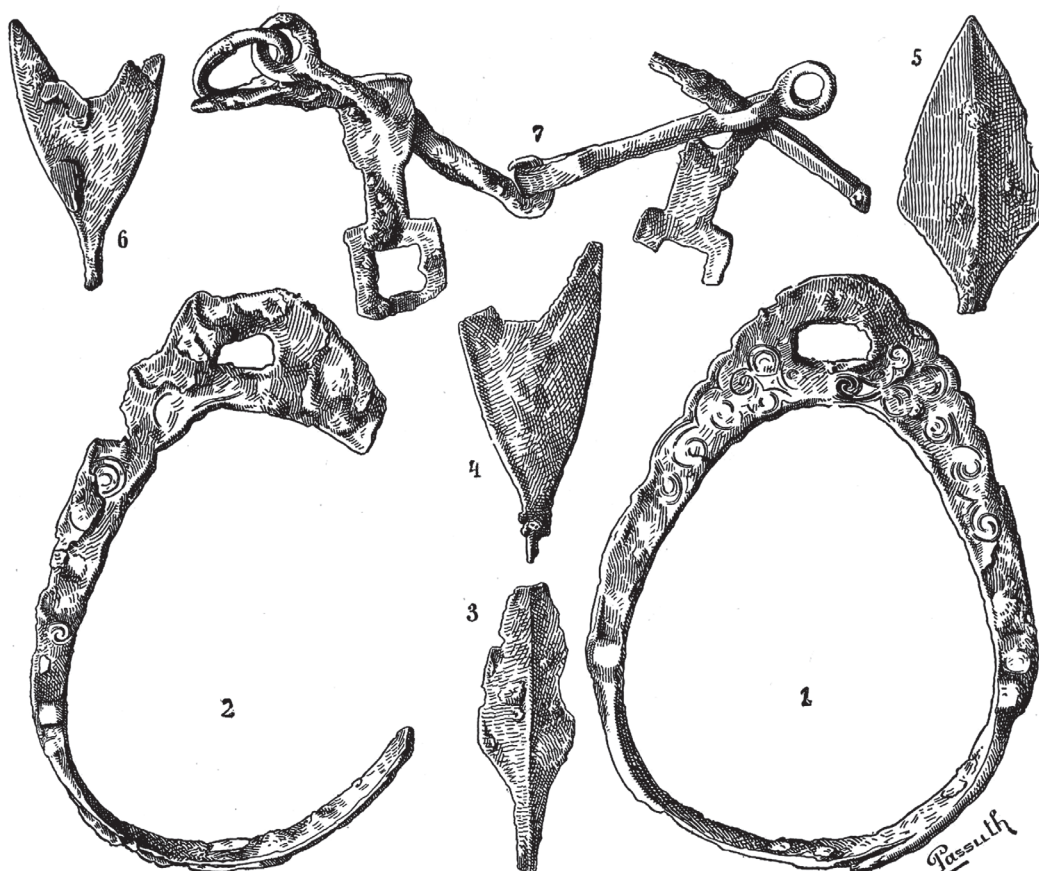

Рис. 2. Берегово II, поховання 1. Супровідний інвентар. За J. Hampel 1895
 Abb. 2. Berehovo II, Grab 1. Grabbeigaben. Nach J. Hampel 1895

Conisches Silberblech in ursprünglichem und in ausgebreitetem Zustande.

C.

D.

Grabfund mit Pferdebestattung von Beregszász (Com. Bereg).

Рис. 3. Берегово II, поховання 1. Супровідний інвентар. За J. Hampel 1895
Abb. 3. Berehovo II, Grab 1. Grabbeigaben. Nach J. Hampel 1895

4. Залізна шабля (рис. 2А; 4: 37). Лезо злегка вигнуте у нижній третині загострене з обох країв. Перехрестя відсутнє. Руків'я зігнуте в бік вістря. Довжина 84 (80) см; ширина леза біля руків'я – 3,5 см; ширина леза в нижній третині – 2,5 см; ширина доли – 1 см; довжина руків'я – 8 см; ширина руків'я – 1–2 см.

5. Фрагмент дерев'яної накладки руків'я шаблі (рис. 2В: 7; 4: 35). Поверхня була вкрита срібними, скрученими з трьох дротин, смужками, й прикрашена за даними Т. Легоцького дрібними «розетками» та «гудзиками».

6. Чотирикутний фрагмент покриття дерев'яних піхов шаблі (рис. 2В: 8; 4: 36). Виготовлений, як пише Т. Легоцький, із старанно витканого полотна, вкритого тонкою срібною і золотою пластинами. Отриманий від берегівського ювеліра, якому його продали робітники кар'єру. Розмір 8 х 5 см.

7. Дерев'яний, вкритий полотном, фрагмент кінця піхов шаблі. У 1900 р. потрапив у збірку Т. Легоцького. Його подальша доля невідома. Розмір 2 х 2,5 см.

8. Залізне черешкове вістря стріли ромбоподібної форми (рис. 3Д: 5; 4: 15). Довжина – 9 (9,3) см; ширина – 4,5 см.

9. Аналогічне за формою, але сильно пошкоджене вістря стріли (рис. 4: 12). Довжина – 9 (6,5) см; ширина – 4,5 см.

10. Залізне черешкове вістря стріли листоподібної форми (рис. 3Д: 3; 4: 14). Один з кінців пошкоджений. Довжина: 9 (8,5) см; ширина – 4,5 см.

11. Залізне черешкове вістря стріли вилкоподібної форми (рис. 3Д: 4; 4: 11). Один з кінців пошкоджений. Довжина: 9 (9,3) см; ширина – 4,5 см.

12. Аналогічне вістря стріли (рис. 3Д: 6; 4: 10). Довжина 9 (8,5) см; ширина; 4,5 см.

13. Залізне черешкове вістря стріли з трилопатеvim пером (рис. 2В: 14; 4: 13). Довжина 9 (7,8) см.

14. Залізне черешкове вістря стріли шилоподібної форми (рис. 2В: 11; 4: 7). Довжина 11 (10,6) см.

15. Фрагмент залізної рамки сагайдака (?) (рис. 2В: 10; 4: 8). Довжина 8 см.

16. Аналогічний фрагмент (рис. 2В: 9; 4: 9). Довжина 7 см.

17. Зігнутий фрагмент залізної рамки сагайдака (рис. 2В: 12; 4: 2).

18. Фрагмент залізної рамки сагайдака зі цвяхами (рис. 2В: 13; 4: 4)

19. Залізне вушко для підвішування сагайдака (рис. 2В: 5; 4: 3). Пошкоджене. Довжина 7,5 см, ширина пластини: 1 см.

20. Залізне кільце для підвішування сагайдака із залишками залізної ремінної пластини (рис. 2В: 4; 4: 6). Діаметр кільця 2,5 см, довжина пластини 3 см.

21. Аналогічне кільце із залишками ремінної пластини (рис. 2В: 6; 4: 5). Діаметр кільця 2,7 см.

22. Залізні вудила з рухливими чотирьохкутними в розрізі стрижнями, на кінці яких пара розміщених у різних площинах круглих отворів (рис. 3Д: 7; 4: 34). У зовнішньому отворі в них кільце, а у внутрішньому – прямий залізний псалій і залізна пластина з прямокутним отвором. На псаліях і пластинах у минулому були помітні сліди від інкрустації сріблом. Довжина 24 см; діаметр кільця 4 см; довжина псаліїв 10 см; діаметр псаліїв 0,5 см; довжина пластини 4 см.

23. Залізне фрагментарне кільце від вудил (?) (рис. 2В: 16). Втрачене. В інвентарній книзі УНМ не згадується (N. Fettich 1935, с. 85).

24. Пара залізних стремен віялоподібної форми із прямокутним отвором для кріплення (рис. 3Д: 1–2; 4: 6). Бокові дуги плоскі, на їх лицьовому боці місцями збереглися інкрустація сріблом у вигляді спіралей і спіральних вусиків. При переході бокових дуг до плитки спостерігається потовщення, вкрите срібною пластиною. Підшва широка, вигнута з ребром із зовнішньої сторони. Стремена місцями пошкоджені. Фрагмент срібної спіральної інкрустації одного із стремени діаметром 1 см потрапив у збірку Т. Легоцького, але його подальша доля невідома. Висота 18 (17,5) см; ширина 13 см; діаметр потовщення 1 см; ширина підшви 3,5 см; розмір внутрішньої частини стремени 12,5 х 10,25 см; розмір кріпильного отвору 2,5 х 1 см.

25. Залізна прямокутна пряжка з язичком від підпружного ремня (рис. 2В: 2; 4: 18). Розмір 6,5 х 5 см.

26. Аналогічна за формою і конструкцією, але менша залізна ремінна пряжка (рис. 2В: 3; 4: 16). Розмір 4 х 3,5 см.

27. Така ж пряжка, але без язичка (рис. 2В: 1; 4: 17). Розмір 3,5–4,5 см. УНМ Інв. № 51/1900.1–40.

Література: Т. Lehoczky R.j., III, № 1236, с. 79–81; 1900, с. 348–402; 1912, с. 81–89, табл. XXXVI–XL; J. Hampel 1905, с. 623–626, Taf. 415–416; 1907, с. 102–104, рис. 2, 3; N. Fettich 1937, с. 84–85, Taf. LXXII, LXXIII:1; I. Fodor 1996, с. 130–135; L. Kovács 2003.

Поховання № 2. Відкрите робітниками кар'єру 9 серпня 1933 року на віддалі близько 30 м південніше поховання № 1. Про знахідку були повідомлені відповідні державні органи, які доручили провести рятувальні роботи директору Земського музею ім. Легоцького Й. Янковичу. Але коли останній 21 серпня прибув на місце знахідки, робітники, яким поховання заважало в подальшій роботі, розібрали його. Знайдені в ньому речі та кістки, що збереглися, склали в мішок й відправили у мерію міста Берегова. Тож Й. Янкович зміг побачити вже лише контури поховальної ями. На щастя, робітники розкрили поховання обережно і про умови поховання могли надати досить детальні й достовірні відомості.

Саме поховання знаходилося на глибині близько 2,5 м від сучасної поверхні в шарі пізньоплейстоценового суглинку, який вкриває ріолітову основу на Малій Горі. Довжина поховальної ями сягала 2,6 м, а ширина – близько 1,5 м. Скелет лежав на спині, у випростаному стані головою на захід. Остання, за розповіддю бригадира робітників, була повернута на південний схід. Жодних слідів труни чи дошок зафіксовано не було.

З правого боку скелета (рис. 7) лежала шабля; нижче неї – 2 стремени; далі біля ніг похованого були кістки черепа коня, а між ними – фрагментарні вудила. Зліва від скелета, ближче до черепа, лежали три залізні вістря стріл, а нижче них дрібні залізні предмети (можливо залишки сагайдака), тоді як біля ніг знаходилися кістки ніг коня. На нижній частині скелета в розсипаному стані лежали маленькі металеві бляшки (всього близько 30 екземплярів), але Й. Янковичу вдалося зібрати від робітників лише 4.

1. Чотири литі, вкриті сіро-зеленою патиною, однотипні, п'ятикутні, бронзові, ймовірно за все, поясні бляшки з позолоченою альвеолою (рис. 8: 12–15); на тильному боці

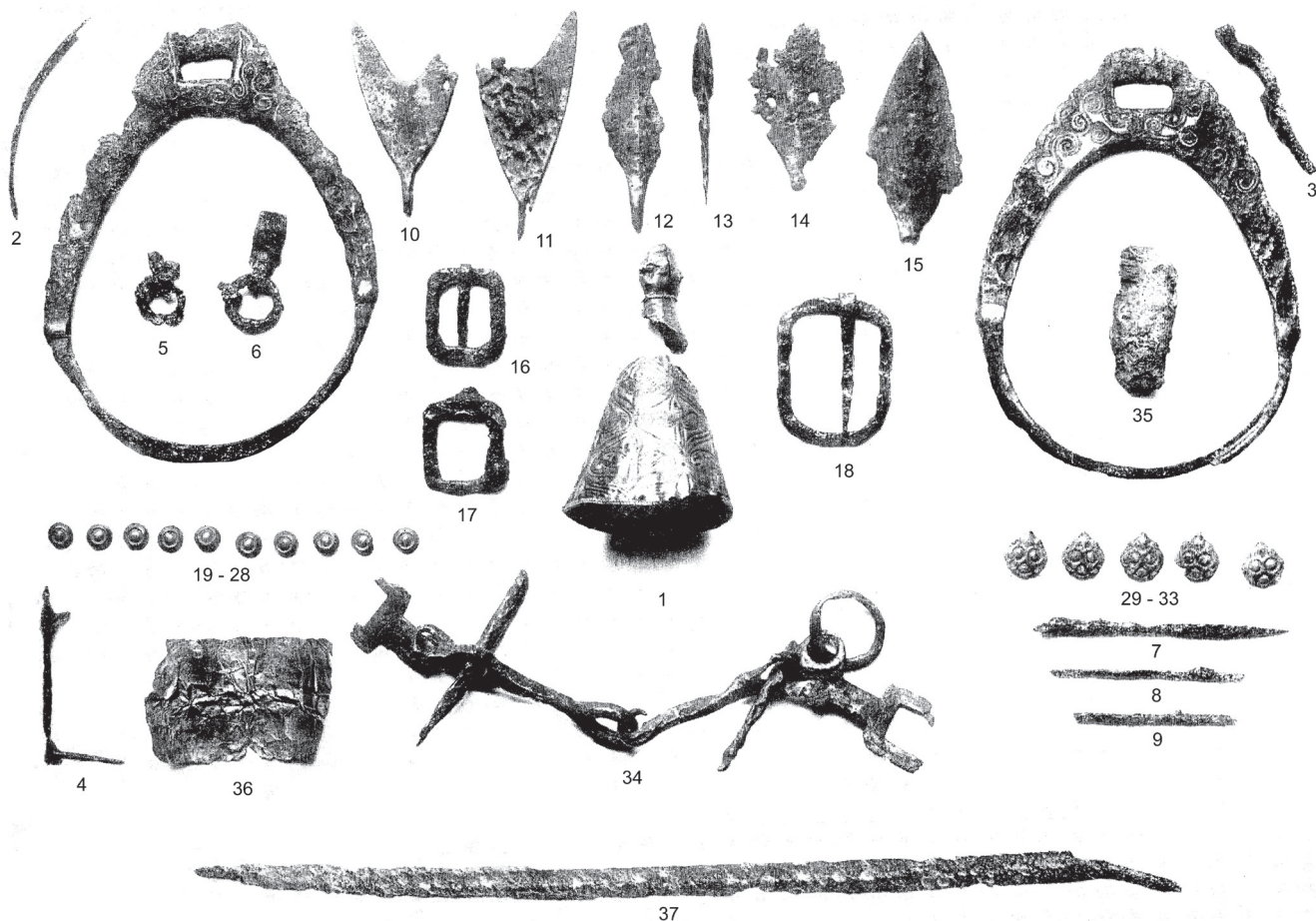

Рис. 4. Берегово II, поховання 1. Супровідний інвентар. За N. Fettich 1937
Abb. 4. Berehovo II, Grab 1. Grabbeigaben. Nach N. Fettich 1937

Рис. 5. Берегово II, поховання 1. Наверша шапки (1 – сучасна реконструкція УНМ, 2 – реконструкція, запропонована І. Дієнешом). За L. Kovács 2003

Abb. 5. Berehovo II, Grab 1. Rekonstruktionsversuch des ursprünglichen Aussehens der silbernen Mützenspitze (1 – Vorschlag der Spezialisten aus Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2 – Vorschlag von I. Dienes 1972). Nach L. Kovács 2003

Рис. 6. Берегово II, поховання 1. Пара залізних стремен. За L. Kovács 2003

Abb. 6. Berehovo II, Grab 1. Eiserne Steigbügel. Nach L. Kovács 2003

два кріпильні, розміщені вертикально, штифти. Розміри 1,7 x 1,5 см; діаметр штифтів 0,2 см. ЗКМ інв. БЗ-558/1-4.

2. Залізна шабля (рис. 8: 1). Лезо майже пряме, місцями пошкоджене із залишками дерев'яної піхви; у нижній третині загострене з обох країв. Перехрестя злегка зігнуте кінцями до низу. Кінці потовщені й прикрашені врізною лінією. По середині перехрестя можливо була позолоче-

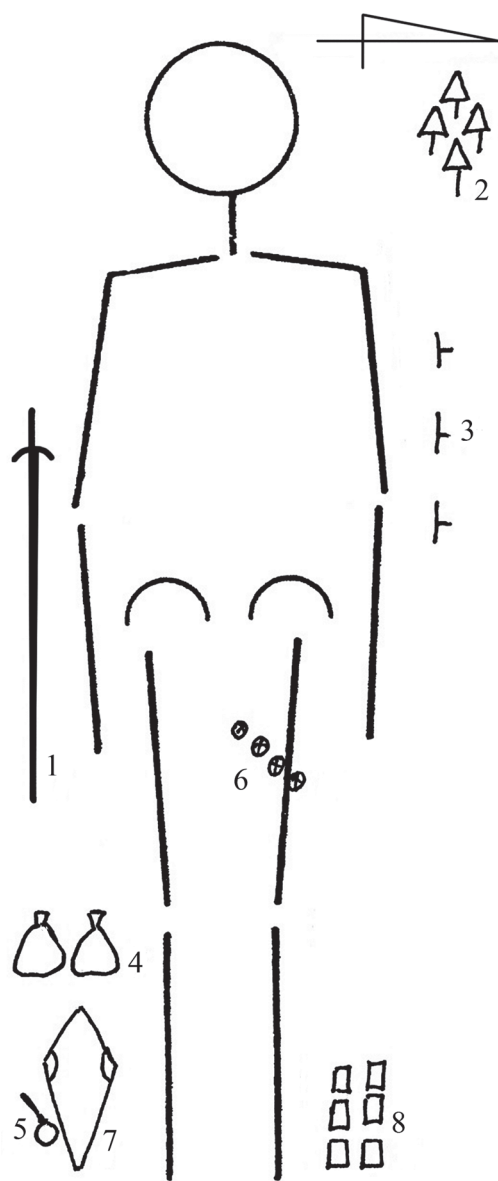

Рис. 7. Берегово II, поховання 2. Спроба реконструкції плану поховання. За автором. 1 – шабля; 2 – вістря стріл; 3 – залишки сагайдака (?); 4 – стремена; 5 – вудила; 6 – металеві бляшки; 7 – череп коня; 8 – кістки кінцівок коня

Abb. 7. Berehovo II, Grab 2. Versuch einer Rekonstruktion der Grabanordnung. 1 – Säbel; 2 – Pfeilspitzen; 3 – Köcherreste (?); 4 – Steigbügel; 5 – Trense; 6 – Bronzebeschläge; 7 – Pferdeschädel; 8 – Beinknochen eines Pferdes. Nach dem Autor

на альвеола. Руків'я нахилене в бік вістря шаблі. На ньому зберігся один кріпильний цвях. Шабля дещо погнута, місцями пошкоджена. Сучасна довжина 80,6 см; довжина леза 73,1 см; ширина леза при основі 3,4 см; довжина перехрестя 8 см; ширина перехрестя 1,7 см; довжина руків'я 7,8 см; ширина руків'я 2,2–0,8 см, товщина 0,5 см; товщина спинки 0,8 см; довжина цвяха на руків'ї 1,9 см; вага 565 грам. ЗКМ інв. № БЗ–559.

3. Залізне черешкове вістря стріли з пером підромбічної форми (рис. 8: 3). Кінець притуплений. Довжина 8,6 см; ширина 1,9 см. ЗКМ Інв. № БЗ–560/2.

4. Залізне черешкове вістря стріли з пером листоподібною форми (рис. 8: 2). Кінець і краї пошкоджені. Довжина 8,1 см; ширина 2,6 см. ЗКМ інв. № БЗ–560/1.

5. Залізне черешкове вістря стріли шилоподібною форми (рис. 8: 6). Довжина 13,5 см. ЗКМ інв. № БЗ–560/3. Втрачене.

6. Залізна пластина з деформованим крючком від металевої оббивки сагайдака (рис. 8: 4). Довжина 4,7 см; довжина крюка 1,2 см. ЗКМ інв. № БЗ–561/2.

7. Залізна пластина з вушком для протягування ремня від оббивки сагайдака (рис. 8: 7). Довжина 11,5 см; ширина 0,9 см; товщина 0,2 см; ширина вушка 1,9 см. ЗКМ інв. № БЗ–561/1.

8. Фрагментарні залізні вудила, від яких зберігся чотирикутний у перерізі стрижень з великим кільцем і прямокутною боковою рамочкою для протягування ремня вуздечки (рис. 8: 10). Довжина стрижня 8,4 см; діаметр кільця 5,3 x 5 см; розмір рамочки 1,2 x 3 x 2,7 см. ЗКМ інв. № БЗ–563.

9. 2 залізні стремена віялоподібною форми з підпрямокутним отвором для кріплення і широкою вигнутою плиткою та ребром (рис. 8: 5, 11). У одного верхня частина з вушком відсутня. На лицьовій стороні бокових гілок орнамент із таушированих срібних стрічок, з яких виступають випуклі мигдалеподібні виступи (по 11 на кожному боці). Розміри цілого стремена (рис. 8: 5): висота 18,6 см; ширина 14,7 см; внутрішній діаметр 13 x 11,5 см; ширина бокових гілок 2,0–2,2 см; ширина підосви 3,4 см; діаметр отвору 1 x 1,8 см. ЗКМ інв. № БЗ–564/1. Розміри пошкодженого стремена (рис. 8: 11): висота 16,3 см; ширина 14,7 см; внутрішній діаметр 12,7 x 11,5 см; ширина бокових гілок 1,7–1,8 см; ширина підосви 3,5–3,7 см. ЗКМ інв. № БЗ–564/2.

10. Трапецієподібна із заокругленими кутами залізна ремінна пряжка (рис. 8: 9). Язичок відсутній. Розмір 6,1 x 4 x 3 см. ЗКМ інв. № БЗ–562/1.

11. Фрагмент іншої залізної пряжки (рис. 8: 8). Розмір 3,4 x 3,4 см. ЗКМ інв. № БЗ–562/2.

Антропологічний матеріал: 2 фрагменти нижньої щелепи (один з двома передкорінними зубами, 22 позвонки, крестцьова кістка, корпус груднини, 36 фрагментів ребер, фрагменти лівої і правої лопатки, лівий і правий гомілюс, ліва й права ліктьові кістки, правий радіус, 7 кісток кисті, 5 фрагментів тазу, правий і лівий фемур, одна надколінна чашка, права велика берцьова кістка, фрагментарні права і ліва малі берцьові кістки. ЗКМ без інв. №.

Зоологічний матеріал: фрагменти черепа, нижньої щелепи і 7 зубів, а також 13 кісток кінцівок коня. ЗКМ без інв. №.

Література: J. Jankovich 1943, с. 100–103, табл. XXIV: 1–15, XXV: 1–2, XXVI: 1–2, XXVII: I. Fodor 1996a, с. 131; J. Kobály 2001, с. 205–207; C. Horvath 2009 с. 57.

Поховання № 3. У 1956 році під час добування каменю у шарі суглинку, що перекривав скелю, були зібрані кам'яні знаряддя праці доби палеоліту, фрагменти кераміки епохи бронзи, а також 26 зразків кісток коня й, можливо, людини. Знахідки прораб кар'єру С. Пап передав у ЗКМ. Серед зоологічного матеріалу звертають на себе увагу 11 мінералізованих зубів коня, фрагмент ребра, одна метакарпальна кістка кінцівки і фрагмент іншої кістки. Усі вони мають однакову збереженість і темно-сірий колір.

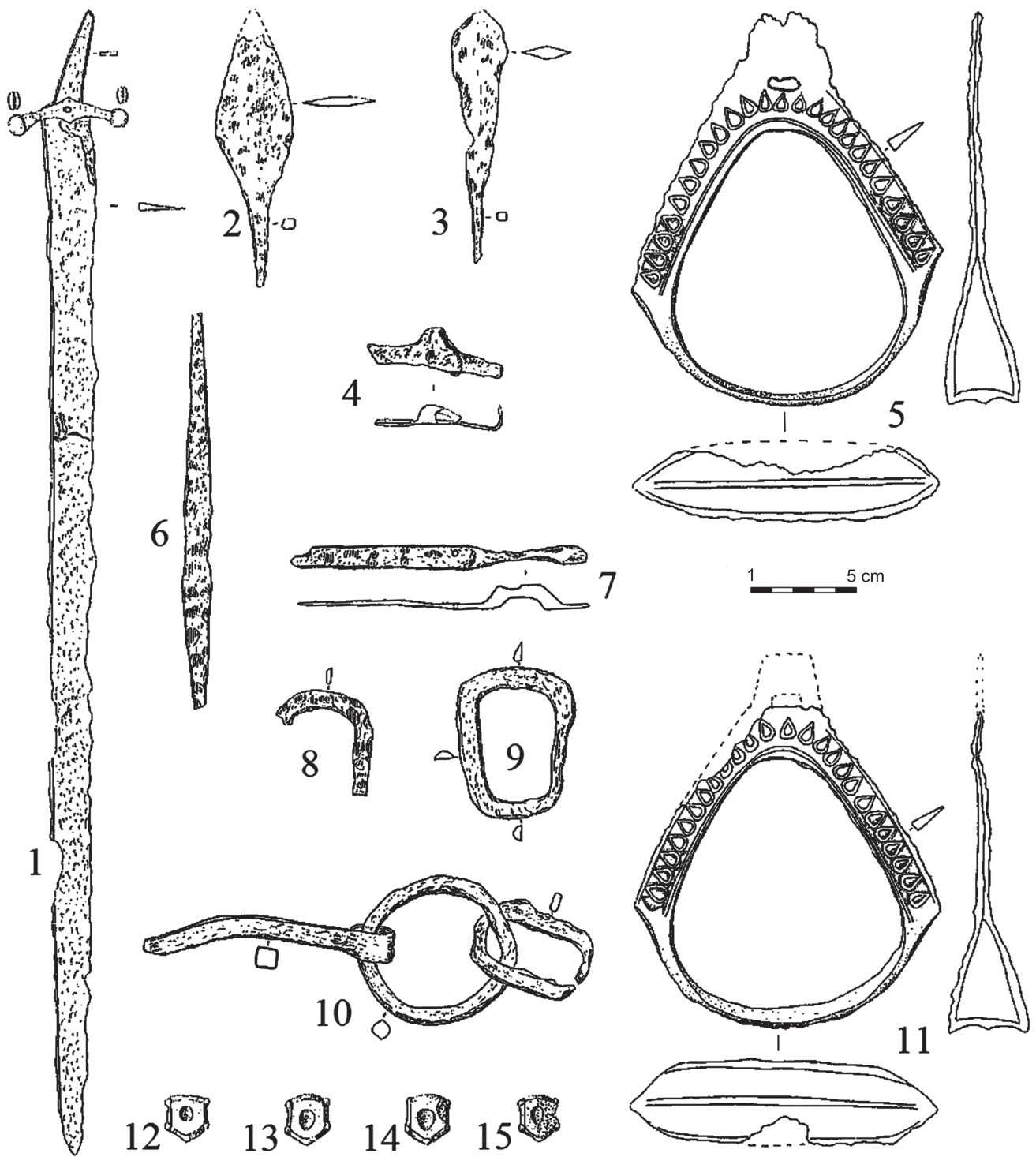

Рис. 8. Берегово II, поховання 2. Супровідний інвентар. Рисунок автора
Abb. 8. Berehovo II, Grab 2. Grabbeigaben. Zeichn. des Autors

Не виключено, що згадані кістки походять із порушеного давньоугорського поховання. ЗКМ КП-7908.

4. Берегово III – Буча (Bucsu, Bulču), Берегівський район

У 1965 році під час археологічних досліджень поселення епохи Арпадовичів (11–13 ст.ст.) на правому березі р. Вирки в урочищі Ересвень був знайдений арабський дирхем. Монета знаходилася в культурному шарі неподалік від житла неправильної прямокутної форми з глиняною

піччю (розміри житла 3,3 x 2,8 см), у північному напрямку від нього.

Арабський дирхем з отвором по середині. Датування: Х ст. Місце зберігання невідоме.

Керамічний матеріал поселення, за даними С. Пеняка, належить до 11–13 ст.ст., але ймовіріше – 12–13 ст.ст. (С. Пеняк 1980, с. 137–138, рис. 55: 1–3). Однак серед археологічних матеріалів, які зберігаються у фондах ЗКМ, є також кераміка культури Баден епохи міді, культури

Отомань доби бронзи та фрагменти ліпної кераміки римського часу.

Література: В. Кропоткин 1970, с. 229; С. Пеняк 1980, с. 69–70; L. Kovács 1989, с. 18 посилання 46; J. Korbály 2001, с. 207, № 6; I. Prochnenko 2010, с. 162, № 1.

5. Верхня Визниця (Felső Viznicze, Vižnica, Višna), Мукачівський район

У 1932 році місцевий житель Іван Сарканич в урочищі Бердо під час викорчовування чагарників знайшов між двома кам'яними плитами залізний меч і дві залізні коси (J. Jankovich Gy. n., 351, 352: 1–2). Константин Бернякович, який першим опублікував знахідку, висловив сумнів, що меч і коси становлять один комплекс. Двосічний залізний меч він відніс до 3–4 ст.ст., а коси – до 11–12 ст.ст. (К. Бернякович 1957, с. 438). С. Пеняк датував скарб 9–10 ст.ст. і пов'язав його зі слов'янами (Е. Балагурі, С. Пеняк 1976, с. 118; Е. Балагурі, В. Бідзіля, С. Пеняк 1978, с. 92; С. Пеняк 1980, с. 125). Пізніше, однак, і він, а також Л. Ковач приєдналися до думки К. Берняковича (Л. Kovács 1975, с. 164). Насправді всі предмети скарбу із Верхньої Визниці належать до пізньоримського часу (J. Korbály 1997, с. 38–40; 1998, с. 118). До 1990 року меч зберігався у ЗКМ, інв. № БЗ–604/1; сьогодні скарб знаходиться у Мукачівському історичному музеї.

Література: J. Jankovich Gy. n., 351, 352/1–2; К. Бернякович 1957, с. 438, Tabl. 1: 6; Е. Балагурі, С. Пеняк 1976, с. 118; Е. Балагурі, В. Бідзіля, С. Пеняк 1978, с. 95; С. Пеняк 1980, с. 121, с. 125; І. Винокур, А. Гуцал, С. Пеняк та ін. 1984, с. 189; J. Korbály 1997, с. 38–40, рис. 1а; J. Korbály 1998а,

с. 118, табл. 1: 1; 2001, с. 209, № 8; В. Котигорошко 2008, с. 233, рис. 60: 3–4; 61: 4.

6. Лавки (Lauka, Lóuka, Louka), Мукачівський район

За повідомленням Ф. Потушняка у 1950-х роках під час добування глини для виготовлення саману натрапили на три інгумаційні поховання. Скелети лежали на глибині 1,5 м. Біля похованих були знайдені наступні предмети: глиняний кружальний неорнаментований горщик білого кольору, дрібні сині й білі прозорі намистини, кругла позолочена підвіска з грануляцією на нижній частині, золотий перстень з орнаментованою прямокутною голівкою й одна велика кругла монета (?). Поблизу скелетів знайдено також залізні цвяхи, що були вбиті у землю. (Ф. Потушняк 1960, с. 122–123). Предмети не збереглися.

Література: Ф. Потушняк 1960, с. 122–123; С. Пеняк 1980, с. 92.

7. Мароморош, колишній комітат (м. Хуст?)

Раніше осені 1904 р. на території колишньої області (комітата) Мароморош (нині це території України і Румунії) при невідомих обставинах був знайдений великий скарб арабських монет (рис. 9). 400 монет скарбу (можливо це і не повний скарб) трьома групами потрапили в Угорський національний музей в Будапешт: 232 монети із Музею області Мароморош в м. Мароморошсегеті (нині м. Сігетул Мармацією, Румунія) (УНМ інв. № В.1./1905), 166 екземплярів від торговця старожитностями Ференца Кароя Нубера (УНМ інв. № В.7./1905) і 2 дірхеми шляхом обміну від скульптора Еде Гелеша (УНМ інв. № 30/1906).

Рис. 9. Мароморош (комітат) [у давнішій літературі фігурує як «Хуст»]. Скарб дірхемів. За L. Kovács 2005

Abb. 9. Ehemaliges Marmarosch Komitat (in der früheren Literatur als die Stadt Huszt [Chust] bezeichnet). Dirham – Hortfund. Nach L. Kovács 2005

У цей час поширилися чутки, що місцем знахідки скарбу є місто Густ (нині Хуст, Закарпатська область України). Однак жодних письмових даних про місцезнаходження скарбу не має навіть в інвентарних книгах УНМ, тому угорський археолог Ласло Ковач запропонував називати його «скарб області Мароморош» (L. Kovács 2005).

Скарб, потрапивши в УНМ, не зберігся повністю. Уже в 1905 році 24 дріхеми потрапили в якості обміну до австрійського офіцера Едуарда фон Цамбаура (у 1972 році 3 екземпляри з них придбав Лутц Ілліш із Тюбінгена і вони збереглися до нині), а 8 монет були втрачені в самому музеї. Таким чином із 400 монет на сьогоднішній день збереглося 371. Серед останніх є 247 (66,5%) саманідських дріхемів і 124 (33,5%) сучасних їм наслідувань або псевдодріхемів. Найдавнішою є монета, карбована у 897/898 (h-284 рік) році в Самарканді, а найпізнішими монети – у 934/935 (h-323 рік) року із аш-Шаша і Самарканда. Отже, монети скарбу хронологічно охоплюють всього 40-річний період і представлені наступними групами: 1) 18 дріхемів саманідського еміра (Ісмаїла ібн Агмада (892–907), які були карбовані на монетних дворах Андараба, Балха, Баміяна, Нісапура, Самарканда й аш-Шаша, та 39 його ж псевдодріхемів, відкарбованих у аш-Шаші та на невідомих монетних дворах; 2) 21 дріхем саманідського еміра Агмада ібн Ісмаїла (907–914) із монетних дворів Андараба, Карістана, Самарканда й особливо аш-Шаша; 3) 208 дріхемів і 78 їхніх наслідувань пов'язані із саманідським еміром Наср ібн Агмадом (914–943) і були карбовані в тих же Андарабі, Балсі, Нісапурі, Самарканді й аш-Шаші і тільки 4 екземпляри – в Мадені.

Більшість псевдодріхемів волзько-булгарські наслідування; один, можливо, новгородський. На 141 (38%) монеті є сліди кругової обрізки, причому 65% з них належать до псевдодріхемів і 35% до справжніх дріхемів. Середня вага дріхемів 2,9–2,95 грама; обрізані монети належать до двох вагових груп: 1,6 і 2 грами.

УНМ. Éremtár, інв. № II, 11855–12021, 12023–12223.

Література: J. Hampel 1907, с. 228–229; J. Eisner 1925, с. 52; 1933, с. 278; J. Pasternak 1928, с. 19; A. Fomin, L. Kovács 1987; L. Kovács 1989, с. 79–81; 1997; 2005; J. Kobály 2001, с. 211.

8. Мукачево I (Munkács, Mukačevo), Мукачівський район

Можливо фрагмент малого могильника епохи здобуття угорцями батьківщини або початку епохи Арпадовичів. За даними Т. Легоцького 10 квітня 1901 р. на північно-західному похилому схилі гори Галліш, яка в той час належала до сусіднього села Клячанова (Мукачівський район), у винограднику Болдижара, під час земляних робіт натрапили на залізні предмети і фрагменти кераміки. Знахідки залягали на глибині 0,6 м. (Т. Lehoczky R.j., III, с. 178–181, № 1338). Т. Легоцький пов'язав знайдені предмети з кельтами. Це визначення підтримали й інші дослідники (В. Бідзіля 1971, с. 72).

Однак вивчення рукописного щоденника Т. Легоцького й повторний огляд археологічного матеріалу інспірував нас зробити ревізію кельтської атрибуції частини згаданих знахідок. До останніх належать два мечі, кресало й можливо шматок кременю, а також залізні кільце та пластина. Про умови знаходження знаємо небагато. Один з мечів був знайдений у «білій глині» (можливо це залишки людського скелета?). Інший меч разом із кресалом знаходився неподалік від першого меча. Інші згадані предмети теж знаходились неподалік (Т. Lehoczky R.j., III, с. 178). Характерною особливістю обох мечів є те, що – на відміну від кельтських залізних предметів – вони дуже поганої якості й мають відмінну від них збереженість.

1. Двосічний прями́й залі́зний меч із зігнутою (нині вже відсутня) гардою. (рис. 10: 2). Збереженість дуже погана, розламаний на кілька частин. Ймовірно на його поверхню прилипли і піхви. За даними Т. Легоцького його первісна довжина 92 см (сьогодні лише 72 см); довжина гарди становила 8 см, товщина гарди – 2 см; руків'я, що розпалося на окремі фрагменти, мало товщину 1–2,5 см.

2. Залі́зний меч дуже поганої збереженості (рис. 10: 1). Лезо пряме, руків'я фрагментарне, на нижній частині зі слідами цвяха (?). Довжина 72,6 см; ширина леза 4,5 см; товщина леза 0,3–0,5 см. ЗКМ БЗ–237/136.

3. Кресало із загнутими до середини кінцями (рис. 10: 3). Пошкоджене. Довжина 7 см; ширина тіла 1,2 см; товщина тіла 0,5 см. ЗКМ БЗ–237/2346.

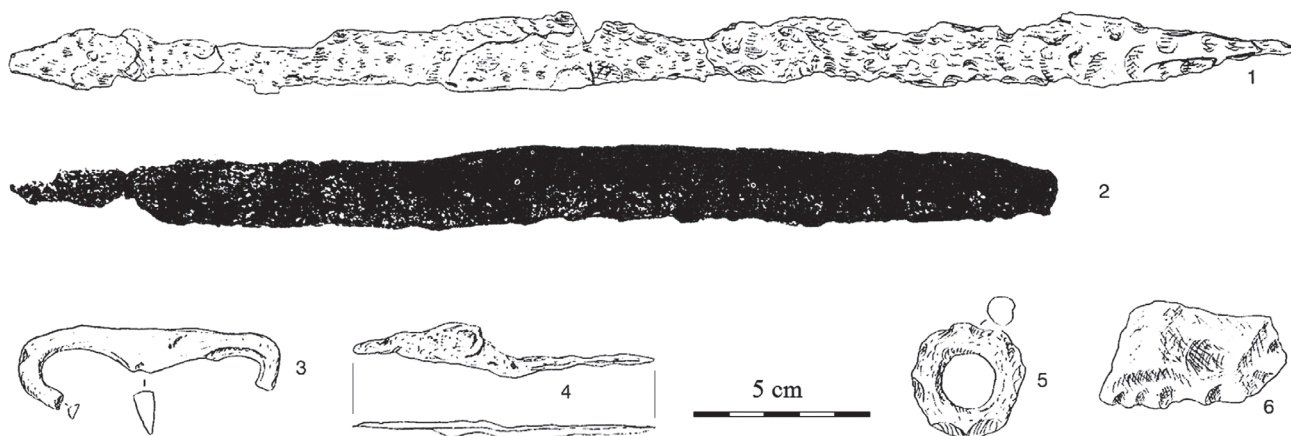

Рис. 10. Мукачево I. Знахідки з ймовірного давньоугорського поховання. За J. Kobály 2001
Abb. 10. Mukačevo I. Funde aus dem angeblichen altmagyarischen Grab. Nach J. Kobály 2001

4. Уламок коричневого кременю (рис. 10:6). Довжина 5 см; ширина 2,5–3,5 см; товщина 2 см. ЗКМ БЗ–237/234а.

5. Залізна, загнута по середині, пластина (можливо оббивка сагайдака?) (рис. 10: 4). Пошкоджена. Довжина 8,2 см (первісно – 10 см). Без інв. №.

6. Залізне кільце, кругле в перерізі (рис. 10: 5). Діаметр 3,2 см; товщина 0,7 см.

Література: T. Lehoczky R.j., III, с. 178–181; В. Бідзіля 1971, с. 72, рис. 17: 8; 28; 29, 31; J. Kobály 2001, с. 21, № 12.

9. Мукачево II (Munkács, Mukačevo), Мукачівський район

До каталогу залізних двосічних мечів другої половини 10 ст. був занесений, правда із застереженнями, і меч, знайдений тут у 1912 році (L. Kovács 1995, с. 169, № 45). Про сам меч і умови його знахідки дізнаємося із рукописного щоденника Т. Легоцького (T. Lehoczky R.j., IV, с. 267–268). Отже, наприкінці березня 1912 року в центрі міста, на вулиці Шугар № 10 (нині вулиця Ярослава Мудрого), під час перебудови будинку місцевого каменяра Лаутнера робітники знайшли на глибині 1,5 метра залізний меч і глиняні черепки. Меч і фрагменти кераміки Т. Легоцький придбав для своєї збірки.

1. Залізний прямий двосічний меч. Довжина 70 см; ширина леза – 4 см; довжина пошкодженого руків'я 5 см; товщина руків'я 2 см.

2. Фрагменти кераміки від однієї посудини. Посудина товстостінна (товщина стінки 1 см), опуклобока; вінчик (ширина 2 см) відхилений назовні; під ним на шийці ребро шириною 1 см; нижче на тілі орнамент із нерегулярної хвилястої лінії. На денці (діаметр 8 см) по середині, у квадраті 2 х 2 см, втиснуте зображення ножа або кинджала. Посудина добре випалена й має брудно-сірий колір. Не збереглася.

Ще того ж року Т. Легоцький опублікував про знахідку короткі відомості (T. Lehoczky 1912, с. 89), в яких вже пише про те, що робітники знайшли меч, а біля порушених кісток (людських чи тваринних – не повідомляється) – фрагменти грубої, прикрашеної хвилястим орнаментом, посудини (дивись її опис вище). Цей «комплекс», якраз на підставі посудини, дослідник відніс до часу перед приходом древніх угрів у Карпатський басейн (кінець 9 ст.) і пов'язав із слов'янами. Таку інтерпретацію знахідки з Мукачева перейняв цілий ряд інших дослідників (J. Eisner 1925, с. 57–58, 62–63; Е. Балагурі, С. Пеняк 1976, с. 95; Е. Балагурі, В. Бідзіля, С. Пеняк 1978, с. 117; С. Пеняк 1980, с. 125). Л. Ковач, виходячи з невеликої довжини меча, вважав таке її датування проблематичним (L. Kovács 1995, с. 169).

Меч і уламки посудини пропали у складний час після закінчення Першої світової війни, коли збірка Т. Легоцького кілька разів переносилася з одного місця в інше. Отже, вивчити знахідки безпосередньо сьогодні вже не має можливості. Важко встановити, чи меч і посудина, а також посудина і кістки якимись чином пов'язані і становлять єдиний комплекс. Справа в тому, що місце знахідки – це центр міста Мукачева, де пізньосередньовічні шари досягають кількадеметрової товщини. Сам меч дійсно короткий і вузький для двосічних мечів 10 ст. і більше нагадує мечі пізньоримського часу. Непевним є і датування глиняної посудини. Невідомо, чи вона ліпна, чи гончарна. Рельєфний валик на шийці посудини на слов'янській кераміці За-

карпаття 6–9 ст.ст. відсутній, але він може бути на посуді більш раннього часу, як і клеймо на денці. Якщо навіть припустити, що меч, посудина і кістки (нехай, припустимо, будуть людські) становлять єдиний комплекс, то він аж ніяк не може бути слов'янським, бо для слов'янського населення регіону протягом 6–9 ст.ст. були характерні тілопальні ґрунтові або курганні поховання, і аж ніяк не інгумаційні.

Таким чином, датування і культурна або етнічна приналежність меча з Мукачева на підставі існуючих даних не може бути надійно встановлена. Його віднесення до 10 ст. і зв'язок з давньоугорськими старожитностями є нічим не вмотивовані.

Література: T. Lehoczky R.j., IV, с. 267–268; 1912, с. 89; J. Eisner 1925, с. 57–58, 62–63; 1933, с. 260; J. Pasternak 1928, с. 190; К. Бернякович 1957, с. 437; Е. Балагурі, С. Пеняк 1976, с. 117; Е. Балагурі, В. Бідзіля, С. Пеняк 1978, с. 95; С. Пеняк 1980, с. 125; J. Kobály 2001, с. 211–212, рис. 2: 10, № 13.

10. Мукачево III (Munkács, Mukačevo), Мукачівський район

Брати Елемир і Єнев Затлукали згадують про «шаблю угорського типу», яка була знайдена в землі на схід від міста на одному з виступів Малої Гори, який носить назву Вардомб. Знахідка не збереглася, її датування проблематичне.

Література: J. Zatlukal, E. Zatlukal 1937, с. 175; J. Kobály 2001, с. 212, № 14.

11. Нижні Ворота (Alsóvereczke, Verecký Nižne), Воловецький район

У 1924 році Угорський національний музей (Будапешт) придбав знайдену при невідомих обставинах позолочену срібну ремінну накладку (рис. 11). На думку Н. Феттіха накладка могла походити з багатого чоловічого поховання (N. Fettich 1935, с. 72). Л. Рийвис припускав, що її власник

Рис. 11. Нижні Ворота. Позолочена срібна ремінна накладка. За L. Révész 1996b

Abb. 11. Nyžni Vorota. Vergoldeter silberner Riemenbeschlag. Nach L. Révész 1996b

належав до керівників військової дружини, яка охороняла Верецький перевал (L. Révész 1996a, с. 127).

Лита, срібна з позолотою, накладка нагрудного ремня коня. Накладка має форму липового листка, на лицьовій стороні якого пластичний орнамент із рослинних пальмет, а на тильній – п'ять кріпильних штифтів. Розмір: 4,8 х 4,2 см. УНМ інв. № 16/1924.

Література: N. Fettich 1937, с. 72, Taf. XXXII:4; G. Fehér, K. Éry, A. Královánsky 1962, с. 58, № 743; L. Révész 1996a, с. 127, fig. 1; J. Kobály 2001, с. 199, рис. 2: 1.

12. Нижній Коропець (Alsókerepecz, Коропес), Мукачівський район

За даними Ф. Потушняка у 1955 році місцеві жителі випадково натрапили на скелет людини, біля якого знаходилися фрагменти двох глиняних посудин. Одна з них була виготовлена на гончарному крузі з домішкою піску, добре випалена й мала темно-сірий колір. Вінчик посудини відігнутий назовні, а плічка прикрашали паралельні лінії. Друга посудина теж гончарна, білового кольору; вінчик ребристий (?).

Знахідки потрапили у приватну збірку Ф. Потушняка. Їхня подальша доля невідома. Поховання на підставі кераміки було віднесено до 9–10 ст.ст. (Ф. Потушняк 1960, с. 120–121; С. Пеняк 1980, с. 92). Однак проблематичний характер умов знаходження та відсутність самих знахідок заставляють з обережністю відноситися до їх датування й визначення культурної належності. (J. Kobály 2001, с. 199).

Література: Ф. Потушняк 1960, с. 120–121; С. Пеняк 1980, с. 92; J. Kobály 2001, с. 199, № 1.

13. Новоселиця (Kislúcska, Kistrétfalu, Novoselica), Мукачівський район

Л. Ковач у каталозі знахідок двосічних залізних мечів 10 ст. (L. Kovács 1995, с. 169), спираючись на повідомлення закарпатських археологів (Т. Lehoczky 1892, с. 99; Е. Балагурі, С. Пеняк 1976, с. 118; Е. Балагурі, В. Бідзіля, С. Пеняк 1978, с. 95) згадує звідси знахідку меча, датування якого, однак, вважає проблематичним. Проте наведені дані помилкові. По-перше, місцем знахідки меча є не село Великі Лучки, як це фігурує у Л. Ковача, а Малі Лучки (Т. Lehoczky 1892, с. 99), які знаходяться не біля Великих Лучок, а на північний схід від Мукачеве і сьогодні мають назву Новоселиця. По-друге, знайдений тут меч належить до римського часу (J. Eisner 1933, с. 214; J. Kobal' 1997, с. 42; J. Kobály 1998a, с. 117–118).

До 1990 року меч зберігався в ЗКМ, інв. № БЗ–567. Сьогодні він знаходиться в Мукачівському історичному музеї.

Література: Т. Lehoczky R. j., I, с. 20; 1892, с. 99; 1912, с. 45; J. Jankovich 1931, табл. X: 30; J. Eisner 1933, с. 214; Е. Балагурі, С. Пеняк 1976, с. 118 (помилково Великі Лучки); Е. Балагурі, В. Бідзіля, С. Пеняк 1978, с. 95 (помилково В. Лучки); Л. Kovács 1995, с. 169 № 48; Kobal' 1997, с. 42 рис. 1f; Kobály 1998a, с. 117, рис. 1: 6; 2001, с. 209, № 9.

14. Оросієво (Oroszi [Sárosoroszi], Ruskovo), Берегівський район

У 1891 році в околицях села при посадці виноградника нібито знайшли багате «давньоугорське поховання». Супроводжуючий інвентар останнього складався із

черепи коня, срібних пластин, меча, руків'я якого було прикрашене срібними пластинами, 5 залізних листопадних наконечників стріл, кинджала, пряжок, «сідла», «хомута», гудзиків, сіроглиняної посудини і фрагментів кераміки (В. Балог 1990, с. 65). На основі цієї інформації «оросієвське поховання» було введено в широкий науковий обіг (І. Прохненко 2005, с. 379; 2006, с. 6; В. Котигорошко 2008, с. 357). На жаль, автор цього повідомлення не вказав джерело, звідки він почерпнув згадані вище дані. А між тим Т. Легоцький, з іменем якого пов'язується ця знахідка, ніде (ні в своєму рукописному щоденнику, ні в своїй двотомній праці з археології Березького комітату, ні в численних статтях) не згадує це «поховання». Із Оросієва він описує лише скарб бронзових предметів, який був виявлений в огороді інженера Й. Пума у 1891 році (!) (Т. Lehoczky 1892, с. 124–125) і датується пізнім бронзовим віком (J. Kobal' 2000, с. 92–93, Taf. 89). Прикметно, що до 1990 р. «давньоугорське поховання» із Оросієва не фігурує в жодній праці, присвяченій старожитностям епохи здобуття угорцями батьківщини.

Виходячи з вищенаведеного, а також враховуючи той факт, що автор цього сенсаційного повідомлення й пізніше не уточнив джерело своєї інформації, поки-що вважаємо, що так зване «оросієвське давньоугорське поховання» насправді не існувало.

Література: В. Балог 1990, с. 65; І. Прохненко 2005, с. 379; 2006, с. 6; В. Котигорошко 2008, с. 357.

15. Пацканьово (Potkanyós [Patakos], Patkañiovo), Ужгородський район

За повідомленням Т. Легоцького в околицях села на вершинах і схилах пагорбів є багато курганів, які місцеве населення називає «татарськими могилами». В одному з розкопаних курганів, «в шарі деревного вугілля і попелу були знайдені грубі черепки і фрагменти залізного стремена і вудил». (Т. Lehoczky 1892, с. 118). На підставі цих даних знахідку, хоч і із застереженнями, було включено в реєстр давньоугорських старожитностей (G. Fehér, K. Éry, A. Královánszky 1962, с. 60). Однак слід зауважити, що курган досліджував не сам Т. Легоцький, а, ймовірно, місцевий греко-католицький священик, адже відповідний запис у його рукописному щоденнику з цього приводу відсутній. Самі предмети не збереглися. Таким чином, віднесення знахідки до епохи здобуття угорцями батьківщини є надзвичайно проблематичним (дивись також J. Eisner 1933, с. 280).

Література: Т. Lehoczky 1892, с. 118; J. Eisner 1933, с. 280; G. Fehér, K. Éry, A. Královánszky 1962, с. 60, № 795; Kobály 2001, с. 212, № 15.

16. Підполоззя (Vezérszállás [Pudpolócz], Podplazi), Воловецький район

За даними Йозефа Гомпела у 1896 році на схилі гори Кічора (Кічера) місцевий селянин знайшов поховання вершника у супроводі залізних шаблі, 2 стремен, простого вудила з двома боковими кільцями, бокового кільця іншого вудила, 5 наконечників стріл, підпружної пряжки, фрагмента ножа і одного дроту (?). Гомпел зауважив, що Тиводару Легоцькому вдалося здобути залізну шаблю, яку він і описав (J. Hampel 1905. I, с. 850; 1905. II, с. 661).

Після публікації Й. Гомпела підполозьке «поховання» потрапило у перелік давньоугорських пам'яток (J. Eisner 1925, с. 53; 1933, с. 279; J. Pasternak 1928, с. 191; G. Fehér, K. Éry, A. Kralovánszky 1962, с. 63, № 838), а саму шаблю опублікував Й. Янкович (J. Jankovich 1943, с. 103).

Про «поховання» у Підполоззі перша й одночасово найбільш детальна інформація походить з-під пера Й. Гомпела. Між тим, сам він при описі шаблі посилається на Т. Легоцького, який, однак, майже 20 років мовчить про знахідку і тільки в 1912 році згадує її кількома словами, без будь-яких натяків на те, що там було конкретно знайдено (Т. Lehoczky 1912, с. 82). У чому ж причина цього?

Відповідь ми знаходимо у рукописному щоденнику Т. Легоцького. Про археологічні знахідки 1896 року із Підполоззя він занотував таке. Весною 1896 року на схилі гори Кічери був знайдений залізний наконечник списа, який потрапив до нього 24 серпня. На жаль, знахідка не збереглася, але зберігся її опис. Наконечник мав втулку конічної форми із кріпильним цвяхом (довжина 8,5 см; діаметр 2,5 см) і вузьке листоподібне, розширене при основі, перо (ширина 3 см). Загальна довжина виробу 22,5 см. У липні того ж таки року на схилі тієї ж гори Кічери місцевий селянин Іван Чокнаді на власному полі під час копання картоплі натрапив на залізну шаблю, яку придбав Т. Легоцький й описав Й. Гомпел. Однак Т. Легоцький пише лише про шаблю і нічого не згадує про предмети, які, нібито, були знайдені разом з нею (Т. Lehoczky R.j., IV, с. 96–97, 100).

Залізна однолеза шабля з довгим слабо вигнутим клинком (рис. 12: 1, 2). Останні 19 см леза загострені з обох країв. Зверху лезо завершується стержнем руків'я, на який натягнуто пряме, ромбоподібне в плані перехрестя, із овальними поглибленнями для накладок руків'я і піхов. На 6 см нижче перехрестя на лезі спостерігається залишок залізної стрічки (ширина 1,5 см), яка, ймовірно, була частиною піхов. Шабля доволі хорошої збереженості за винятком пошкоджень в нижній частині. Довжина 88,5 (у Т. Легоцького і Й. Гомпела – 106 [!] см, у Й. Янковича – 89 см); ширина клинка біля перехрестя 3 см; по середині 3,3 см і в кінці – 1,5 см; товщина: 0,8–0,5 см; довжина руків'я 9 см; ширина 2,5–1,3 см; товщина 0,5 см; довжина перехрестя 10,5 см; висота 1,7 см; розмір поглиблення для накладок 1,5 x 2 см; вага 800 грам. ЗКМ інв. № БЗ–576.

Т. Легоцький, а слідом за ним і Й. Янкович, підполозьку шаблю датували 12 століттям (Т. Lehoczky R.j., II, с. 97; J. Jankovich 1943, с. 103). У 1996 році угорський дослідник Ласло Ковач, ознайомившись із оригіналом шаблі у фондах Закарпатського краєзнавчого музею (м. Ужгород), прийшов до такого ж висновку (J. Kobály 2001, с. 200).

Таким чином, з вищенаведеного можемо зробити висновок, що так зване давньоугорське поховання із Підполоззя, про яке повідомив Й. Гомпел, насправді не існувало, а шабля, яка збереглася і яку він описує, відноситься до 12 ст.

Література: Т. Lehoczky R.j., с. 96–97; J. Hampel 1905, I, с. 850; II, с. 611; Т. Lehoczky 1912, с. 82; J. Eisner 1925, с. 53; 1933, с. 279; J. Pasternak 1928, с. 192, № 23; J. Jankovich

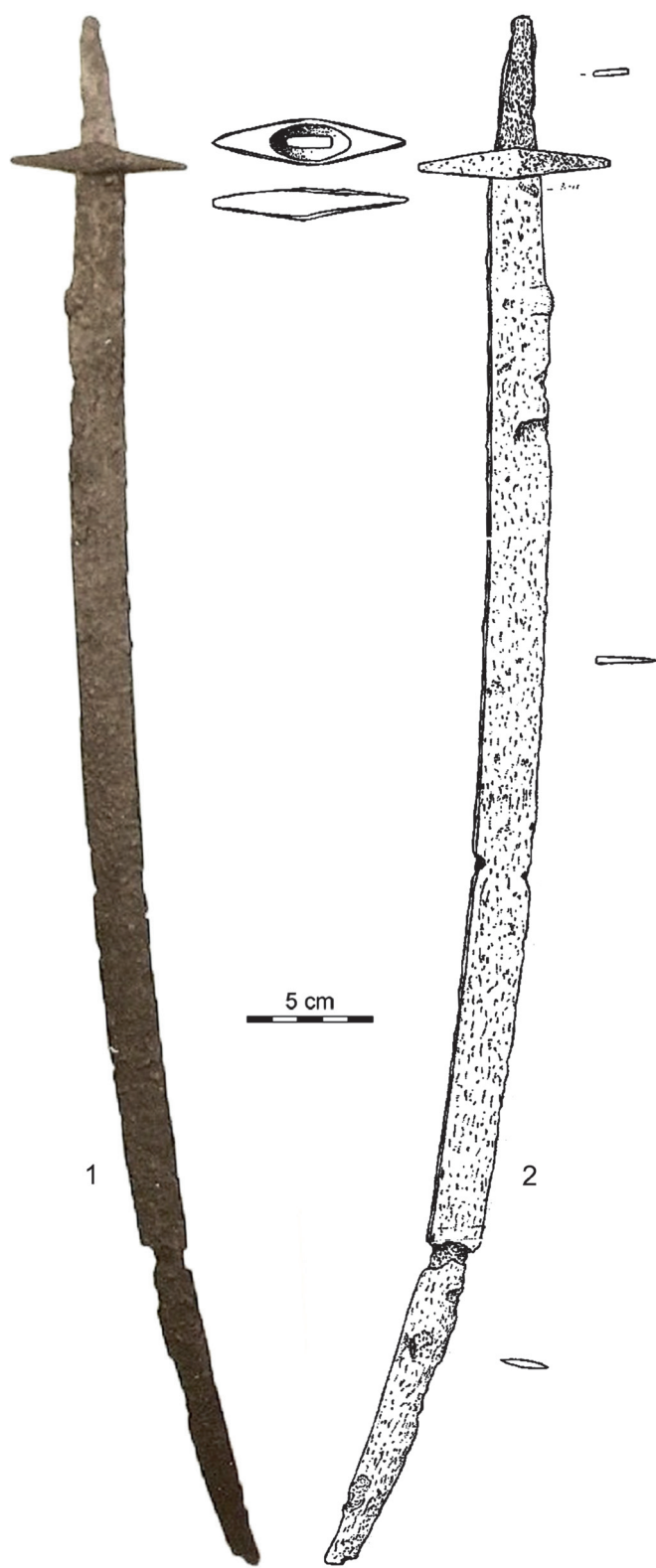

Рис. 12. Підполоззя. Шабля 12. ст. (1 – архівне фото Музею Легоцького в Мукачеві, 2 – рисунок автора)

Abb. 12. Podlozszja. Säbel aus dem 12. Jh. (1 – Archivaufnahme aus dem T. Lehoczky-Museum in Mukačevo, 2 – Zeichn. des Autors)

1943, с. 103, № III, табл. XXIV:16; J. Kobály 2001, с. 220, рис. 10:7, № 24.

17. Свалява (Szolyva, Svaljava), Свалявський район

Частина невеликого могильника.

Місцезнаходження розташоване на віддалі близько 1 км західніше міста в урочищі Керестешголом (Kereszteshalom з угорської «Пагорб з хрестом»).

Воно представляє собою овальний в плані курган діаметром 34 x 24 м (34,2 x 22,8 м)⁴ і висотою 2,5 (2,85) м, який знаходиться на першій надзаплавній терасі лівого берега річки Латориці, нижче місця, де в неї впадають три притоки: Пиня, Віча і Свалявка. Це стратегічно важливий пункт, звідки розгалужуються дороги в бік Закарпатської низовини, до Верецького перевалу та в долини річок Боржави й Ужа. Поряд знаходилося ще одне, але менше підвищення чи курган (?).

За кілька років перед 1870 р. Т. Легоцький розпочав розкопки кургану й закрив в його центрі невеликий шурф. Але досягши глибини близько 1,9 м й пересвідчившись в тому, що до нього скарбощукачі вже порушили курган, і що, окрім попелу та різних за товщиною чорних, рожевих і білуватих грубих черепків у перемішаному шарі немає нічого, він припинив подальші роботи. До нових досліджень його спонукало повідомлення місцевих жителів про знахідку біля «Керестешголом» залізної шаблі. Після цього 24 червня 1870 року Т. Легоцький при допомозі 8 найманих робітників розпочав нові розкопки кургану. На цей раз він закрив на кургані траншею шириною 1 (0,95) м, орієнтовану по лінії південь – північ, і почав розкопки з двох кінців: від країв кургану до його центру. На глибині близько 0,95 м від поверхні чорний шар, змішаний з річковою галькою, змінився недоторканим чорно – коричневим шаром товщиною 0,1 м, який складався з багатьох 4–5 мм прошарків. Під ним залягав коричневий суглинок (товщина близько 0,5 м). Й ось на глибині 1,58 м у північній частині траншеї, значно вище давнього рівня (за нашими підрахунками це було ближче до центру кургану) з'явилася коричнева лінія, що нагадувала залишки трухлявої дошки і яка у вологому ґрунті розсипалася. Копаючи обережно далі, Т. Легоцький незабаром натрапив на залізні вудила, а пізніше – й на інші супровідні речі давньоугорського поховання (№ 1). Останнє, як пізніше виявилось, було не єдиним, адже в тій частині траншеї, яку розпочали копати від південної поли кургану, було знайдено 4 бронзові підвіски (поховання № 2).

Окрім залишків двох давньоугорських поховань Т. Легоцький знайшов у кургані чорні горілі шари, вуглики, обпалені лісові горішки (?) та багато різноманітних за формою і кольором глиняних черепків, які, на жаль, не збереглися, але цілком ймовірно, що належали до більш раннього поховання, можливо ранньозалізного віку.

У першій половині жовтня 1870 року Т. Легоцький продовжив дослідження кургану. Однак під час розкопок, які проводилися в різних місцях кургану, було виявлено

тільки фрагменти грубої кераміки, не пов'язаної з давньоугорськими похованнями (лист Т. Легоцького до К. Толі від 14 жовтня 1870 р.) (Gy. Csáthi 2001, с. 65). В околицях він розкопав, крім того, ще два інші кургани, але знайшов у них лише вуглики і фрагменти грубої кераміки. У 1999 році на місці розкопок Т. Легоцького в урочищі «Керестешголом» місцева угорська громада встановила на честь знахідки обеліск.

Поховання № 1. Виявлено у північній половині кургану ближче до його центру на глибині близько 158 см. За даними Т. Легоцького мертвий первісно був покладений на дерев'яну дошку, яка становила частину труни. Один її уламок – разом з іншими знахідками – потрапив в Угорський національний музей. На підставі контурів заржавілих речей, що супроводжували мертвого, дослідник визначив розміри «дерев'яної дошки» і труни: 1,9 x 0,48 м (контури поховальної ями він не прослідкував). Скелет людини зберігся у вологому ґрунті дуже погано, але Т. Легоцький визначив його довжину у 1,74 м. Мертвий лежав на спині у випростаному стані головою на захід. На підставі позеленілих від окисації сухожил'я (?) пальців зроблено припущення, що руки у нього були схрещені на череві (Т. Lehoczky 1870).

Супроводжуючий інвентар розміщувався наступним чином (рис. 13): зліва біля нижньої частини ніг були покладені залізне вудило; трохи нижче нього – кістки кінцівок коня (у вологому ґрунті вони повністю зотліли); біля останніх лежало залізне стремено та повернута горлом до верху глиняна посудина; від посудини у західному напрямку, майже до рівня голови похованого, лежала залізна шабля в піхвах; вище, біля самого черепа людини, знаходився повернутий зубами до гори череп коня; з правого боку скелета, на рівні плеча, лежали один на одному 6 стріл; нижче них, біля правої руки, був знайдений срібний браслет, а біля стегна – залізний ніж; внизу, біля ніг – залізне стремено та фрагменти інших залізних речей (можливо деталі сидла). На віддалі близько 31 см на захід від голови померлого лежав плаский пісковик (пізніше Т. Легоцький стверджував, що він був покладений під голову померлого) (Т. Lehoczky 1892, с. 129). У районі черепа, як пише Т. Легоцький (Т. Lehoczky 1870; 1892, с. 129) знаходилася срібна накладка торбинки (торшоя), котру дослідник інтерпретував як частину головного убору (Т. Lehoczky 1870; 1886; 1892, с. 131). Біля неї він зафіксував залишки войлоку і волосся або шерсті. На грудях лежала велика залізна пряжка, на поясі – ще одна, але менша, тут же – срібна пластина і гудзик, а дещо вище них – два залізні кільця.

1. Позолочена срібна накладка торбинки (рис. 14: 5; 15; 16: 3). Краї пластини закриті канельованою стрічкою й прикріплені п'ятьма цвяхами, голівки яких орнаментовані трілисниками. До верхньої прямої частини торбинки прикріплені литі накладки, що імітують китиці. Лицьовий бік накладки гладкий, прикрашений кількома рядами з'єднаних між собою пальмет, виділених при допомозі вибитих тоненьким пунсоном ліній, точок та косих штрихованих ліній. Фон багато золочений. Торбинка в поперечному напрямку вигнута, місцями пошкоджена. На тильному боці помітний негатив прорисовки орнаменту, а також збереглися залишки войлоку, з якого був

⁴ Розміри поза дужками подані за публікаціями Т. Легоцького 1892 і 1912 років (Т. Lehoczky 1892; 1912), а в дужках – це розміри переведені нами в метричну систему з давніх угорських мір довжини, які вживав Т. Легоцький у першій публікації сваявських знахідок (Т. Lehoczky 1870).

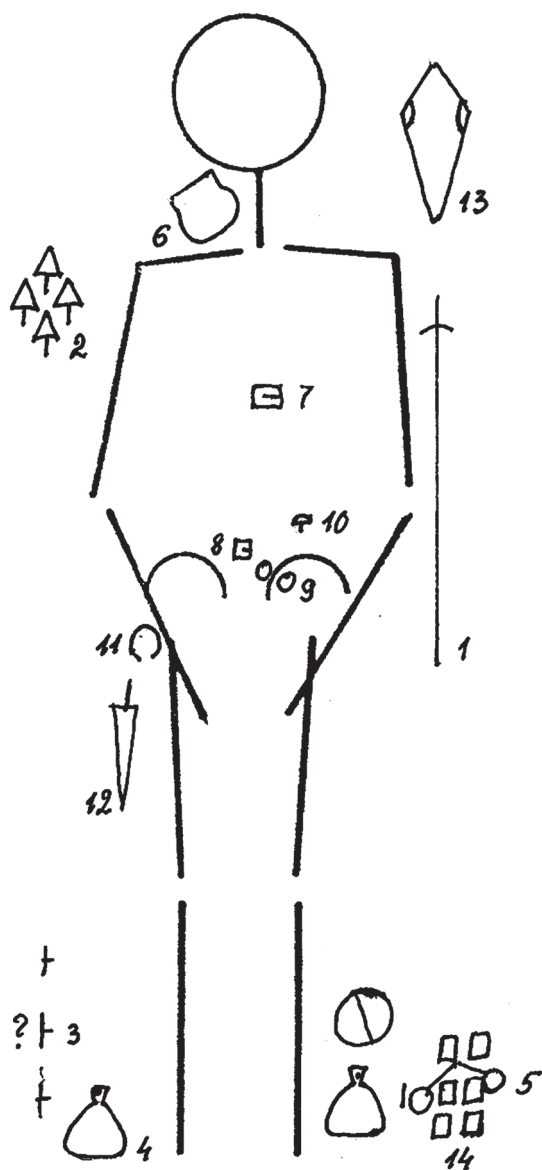

Рис. 13. Свалява, поховання 1. Спроба реконструкції плану поховання. За автором. 1 – шабля; 2 – вістря стрілі; 3 – залишки сагайдака (?); 4 – стремена; 5 – вудила; 6 – торбинка; 7 – залізна пряжка; 8 – мала ремінна пряжка; 9 – залізні кільця; 10 – срібний гудзик; 11 – срібний браслет; 12 – ніж; 13 – череп коня; 14 – кістки кінцівок коня; 15 – глиняна посудина; 16 – позолочена пластинка

Abb. 13. Svaljava, Grab 1. Rekonstruktionsversuch der Grabanordnung. 1 – Säbel; 2 – Pfeilspitzen; 3 – Köcherreste (?); 4 – Steigbügel; 5 – Trense; 6 – silberne, vergoldete aschendeckplatte; 7 – Eisenschnalle; 8 – kleine Eisenschnalle; 9 – Eisenringe; 10 – silberner Knopf; 11 – silberner Armring; 12 – Eisenmesser; 13 – Pferdeschädel; 14 – Beinknochen eines Pferdes; 15 – Tongefäß; 16 – silbernes, vergoldetes Blech. Nach dem Autor

виготовлений предмет. Торбинка, судячи за сильними слідами потертості, була тривалий час у використанні. Розмір 12,5 x 11,3 см; вага 48,6 грама.

2. Лита срібна позолочена пластинка. Довжина: 2,5 см; ширина 0,8 см; товщина 0,1 см. Не збереглася.

3. Маленький напівсферичний срібний гудзик. Не зберігся.

4. Гладкий, пластинчастий неорнаментований срібний браслет відкритого типу із заокругленими кінцями (рис. 16: 2). Діаметр 4,5 см; ширина?; товщина 0,6 см.

5. Залізна злегка зігнута шабля (рис. 14: 1; 16: 1). Стержень руків'я має ухил у напрямку лева. В основі стержня напівопущене, вигнуте до низу перехрестя з шароподібними кінцями. Збереженість погана: частина стержня і перехрестя відсутня. Довжина 95 см; ширина лева біля перехрестя 5 см; ширина лева внизу 4,5 см; довжина перехрестя 18 см.

6. Дерев'яні піхви шаблі (рис. 14: 1). Первісно були обтягнуті матерією і чорною шкірою, яку прикрашав дрібний, білого кольору, орнамент у формі овалу з точкою по середині. У кількох (не менше, як 4) місцях на піхвах ще були окуття у вигляді срібних пластинок. Під час розкопок піхви розламалися на кілька частин, з яких до нині зберігся лише залізний наконечник, а після того, як вони висохли, з них щез і орнамент. Ширина піхов внизу біля вістря шаблі 5,5 см.

7. Невелике залізне кільце для підвішування шаблі (рис. 17: 11).

8. Залізна пряжка від ремня для підвішування шаблі. Не збереглася.

9. Залізний ніж з прямою спинкою в дерев'яній піхві (рис. 14: 2; 17: 1, 12, 15). Від ножа збереглася лише частина лева, що ближче до вістря. Первісна довжина 16 см; ширина лева: 1,5 см.

10. Дерев'яні піхви ножа коричневого кольору, орнаментовані гарним узором із тонких, склоподібних перлин. Із вологого ґрунту Т. Легоцькому вдалося вибрати лише невеличкі фрагменти, які не збереглися.

11. Залізний черешковий наконечник стріли листоподібної форми із залишками дерев'яного древка (рис. 17: 5). Довжина наконечника: 8 см; ширина пера: 4,5 см.

12. Аналогічний наконечник (рис. 17: 4). Первісно таких же розмірів.

13. Залізний черешковий наконечник стріли ромбоподібної форми (рис. 18: 1). На черешку збереглися залишки мідної позолоченої (?) стрічки (ширина 2 мм), якою наконечник кріпився до дерев'яного древка. Сьогодні частина черешка уже відсутня. Довжина 8,6 (тепер 7,6) см; ширина 3 см. ЗКМ інв. № БЗ-571/1.

14. Залізний черешковий наконечник стріли з вузьким листоподібним пером та фрагментом круглого дерев'яного древка (рис. 18: 2). Довжина наконечника 6 см (за даними інвентарної книги ЗКМ – 8 см); ширина 2 см. До 1972 р. в ЗКМ інв. № БЗ-571/2. Втрачений.

15. Аналогічне за формою і розмірами вістря стріли (рис. 17: 13). Предмет сильно пошкоджений.

16. Фрагментарний залізний наконечник стріли невідомого типу (рис. 17: 16).

17. Дерев'яні круглі в перерізі древка 6 стріл (рис. 14: 3, 4; 17: 18, 19). Під час розкопок поховання вони були ще цілими, але згодом, висохнувши, розламалися; частина з них потрапила в УНМ. Первісна довжина: понад 50 см; діаметр: 0,8 см.

18. Фрагмент залізної пластини з боковим гострим виступом (нині вже відламаним), який був частиною металевого каркасу сагайдака (рис. 17: 2). Довжина: 6 см; товщина: 2,5 см.

Рис. 14. Свалjava. Супровідний інвентар поховання 1 (1–5, 7, 8) і 2 (6). За Т. Lehoczky 1881
Abb. 14. Svaljava. Grabbeigaben aus den Gräbern 1 (1–5, 7, 8) und 2 (6). Nach T. Lehoczky 1881

19. Залізні, сильно кородовані, вудила. Не збереглися.
20. Залізне стремено віялоподібної форми з прямокутним отвором для кріплення та широкою, вигнутою плиткою з ребром по середині (рис. 14: 7; 17: 3). Висота 18 см; ширина 15 см; ширина плитки 4,5 см.

21. Аналогічне стремено. Не збереглося.

22. Залізний розподільувач ременів (рис. 17: 9), ймовірно від вуздечки, до якого приєднувалися три залізні пластини (із них одна відламалася і від неї збереглося лише з'єднувальне кільце).

24. Залізна підковоподібна пластина. Можливо деталь сідла. Ширина 5 см.

25. Різні дрібні залізні фрагменти, ймовірно від сідла та (або) сагайдака (рис. 17: 6, 7, 10, 14, 17, 20).

26. Глиняне горня (рис. 14: 8) виготовлене на гончарному крузі з дрібнозернистим білуватим піском у тісті. Дно пласке, тіло витягнуте й поступово розширюється до плечиків; шийка коротка; вінчик злегка відхилений назовні. Поверхня посудини чорного кольору, гладка, без орнаменту. На внутрішній поверхні денця були видряпані два знаки ХХ. У самій посудині знаходилися лише земля і глина. Висота 19 см; діаметр дна 7 см; діаметр вінчика

10 см; максимальний діаметр тіла 13,9 см. Доля посудини невідома. Вона не потрапила ні в УНМ, ні в ЗКМ.

27. Коронка передкорінного зуба людини без слідів потертості. Розмір 1–0,9 см; висота 0,5 см. ЗКМ без інвентарного номера.

28. Корінний зуб молодої людини.

29. Корінний зуб коня. Жувальна поверхня скошена, сильно стерта. Висота 6,5 см; розмір жувальної поверхні 2,3 x 1,7 см. ЗКМ без інв. №.

30. Корінний зуб коня. Жувальна поверхня скошена, сильно стерта. Висота 3,8 см; розмір жувальної поверхні 2,5 x 2,3 см. ЗКМ без інв. №.

Поховання № 2. У південній частині кургану на віддалі 3,8 м від його краю, в одному місці були знайдені грубі черепки чорного горняти, а біля нього, у розсіяному стані, чотири бронзові (?) підвіски (Т. Lehoczky 1870, с. 205). Н. Феттіх першим встановив, що ці знахідки (за винятком кераміки) походять з іншого давньоугорського поховання, непоміченого Т. Легоцьким.

1. Литя, пустотіла бронзова або срібна (?) підвіска з круглим вушком, прикрашена вертикальними реберцями (рис. 14: 6; 18: 3). Вушко частково пошкоджене. Предмет

Рис. 15. Свалява, поховання 1. Срібна позолочена накладка торбинки. За I. Fodor 1996b

Abb. 15. Svaljava, Grab 1. Vergoldete silberne Taschendeckplatte. Nach I. Fodor 1996b

вкритий коричневою патиною. Місцями, особливо на внутрішній поверхні, сліди окисації зеленого кольору. Довжина 2,9 см; ширина 1,9 см. ЗКМ інв. № БЗ-578/1.

2. Аналогічна підвіска (рис. 18: 4). Вушко відламане. Довжина 2 см; ширина 1,7 см. ЗКМ інв. № 579/2.

3. Така ж підвіска; вушко пошкоджено (рис. 16: 4). УНМ.

4. Подібна підвіска (рис. 16:5). УНМ⁵.

Література: T. Lehoczky R.j., I, c. 4, № 93; 1870, c. 201–206; 1881, c. 111–113, табл. III: 35–38; 1886; 1892, c. 128–131; 1912, c. 82; J. Hampel 1905. II, c. 588–595, Taf. 400–402; J. Eisner 1925, s. 53; 1933, s. 279; J. Pasternak 1928, s.192, № 24; N. Fettich 1937, c. 77–78, Taf. LIV, LV; G. Fehér, K. Éry, A. Kralovánszky 1962, c. 76, № 1066, 1067; I. Fodor 1996b, c. 175–179; J. Kobály 2001, c. 213, 215–219, рис. 13–15, №17.

18. Соломоново (Salamon [Tizasalamon], Šalamunova), Ужгородський район

Могильник епохи здобуття угорцями батьківщини. За даними Й. Гомпела, що ґрунтуються на листі одного із дослідників могильника, колишнього директора Ужгородської королівської гімназії Еде Сібера (A. Száraz 1896, c. 132), пам'ятка була відкрита у 1875 році під час будівництва залізниці Шаторолюйойгей – Чоп (насправді будівництво було завершено у 1872 році). Дізнавшись про знахідку, Еде Сібер прибув до Соломонова і на захід від села, на невеликому підвищенні, де робітники знайшли кістки, провів розкопки. На підставі цих даних у літературі за фахом твердо вкоренилася думка, що соломонівські знахідки були знайдені у 1875 році (J. Hampel 1905,

c. 682–685; J. Pasternak 1928, c.192; J. Eisner 1933, c. 250; J. Jankovich 1943, c. 104; G. Fehér, K. Éry, A. Kralovánszky 1962, c. 654; A. Ruttkay 1975, c. 135–136; L. Kovács 1995, c. 174; J. Kobály 2001, c. 212, № 16). Однак Т. Легоцький писав, що дослідження могильника в Соломонові відбулося не в 1875 році, а в 1883 році (Т. Lehoczky 1912, c. 87). Причому він знає, що директор Ужгородської гімназії розкопав тут один курган. Огляд тогочасної преси дав можливість встановити, що розкопки в Соломонові проводилися насправді у серпні 1880 року Еде Сібером та викладачем ужгородської гімназії Іваном Зейканом. Ними було знайдено чимало предметів, серед яких кілька наконечників дротиків, ніж, стремено, прикраси кінської зброї, пряжки, гудзики та інше (Ung 1880, № 34, 35). Отже, соломонівський могильник можливо і був відкритий у 1872 році, але його розкопки проводилися у другій половині серпня 1880 року. На жаль, сьогодні дізнатися, які предмети соломонівської колекції були знайдені в той чи інший рік, є неможливим.

Уже під час першої публікації матеріалів могильника було звернуто увагу на те, що серед знахідок з епохи здобуття угорцями батьківщини є і предмети пізнішого часу, зокрема залізна шпора 13 ст. (A. Száraz 1896, c. 135), підкова, яку передав Т. Легоцькому колишній господарський урядник Соломонова Карой Комерс (Т. Lehoczky 1912, c. 87–88; J. Jankovich 1943, c. 104) та, можливо, шкіряний ремінь (J. Kobály 2001, c. 213, рис. 11: 7, 8). Пізніше виявилось, що одна бронзова пряжка належить, ймовірно, до римського часу (J. Kobály 2001, c. 213, рис. 12: 3). Отже, не виключено, що на місці могильника є й інші археологічні пам'ятки.

У зв'язку з соломонівським могильником слід звернути увагу на ще одну проблему. У 1951 році на схід від села Черна (Čierna nad Tisou, нині Словаччина), в урочищі «Нодьрийтідомб», під час земляних робіт також натрапили на давньоугорські поховання (J. Pastor 1952, c. 485–487) і серед цих знахідок також був один двосічний залізний меч (J. Pastor 1952, c. 500–501; A. Ruttkay 1975, c. 135–136, Abb. 8: 1; L. Kovács 1995, c. 153, 156, рис. 1: 1), але іншого типу, ніж в Соломонові. Оскільки соломонівські знахідки були знайдені на захід від села, а чернинські – на схід, то не виключено, що мова йде про різні частини одного й того самого могильника. Правда виключити наявність двох окремих могильників 10 ст. неподалік один одного теж не можна. За даними директора Ужгородської гімназії Іштвана Годолі предмети із Соломонова походять із двох поховань. Ми вважаємо, що їх було більше. Встановити, які з цих предметів належать тому чи іншому похованню, наразі не вдалося.

1. Лита кругла металева (поясна?) бляха із рельєфним зооморфним (симаргл?) зображенням на лицьовому боці (який метал невідомо; поверхня вкрита темно-коричневою патиною, але місцями помітна зелена окисація (бронза?). (рис. 21: 5). На тильній стороні чотири, розташовані хрестоподібно, прямі штирі для кріплення на шкіряній або тканинній основі. Над головою тварини дві, а внизу, навпроти, під її ногами, три круглі, стерті від використання, дірки для кріплення. Їх поява пов'язана, мабуть, із зміною функції бляшки. Діаметр бляшки 3,65 см; товщина 0,2 см; висота штирів 0,4 см; діаметр штирів 0,2 см; діаметр дірок 0,4 см. Вага 13 грам. ЗКМ Інв. № БЗ-608/24.

⁵ У ЗКМ зберігаються мідні копії ще 2 таких підвісок (рис. 18: 5, 6). ЗКМ інв. № БЗ-578/3-4.

Рис. 16. Свалява. Супровідний інвентар поховання 1 (1–3) і 2 (4, 5). За J. Hampel 1895
 Abb. 16. Svaljava. Grabbeigaben aus den Gräbern (1–3) und 2 (4, 5). Nach J. Hampel 1895

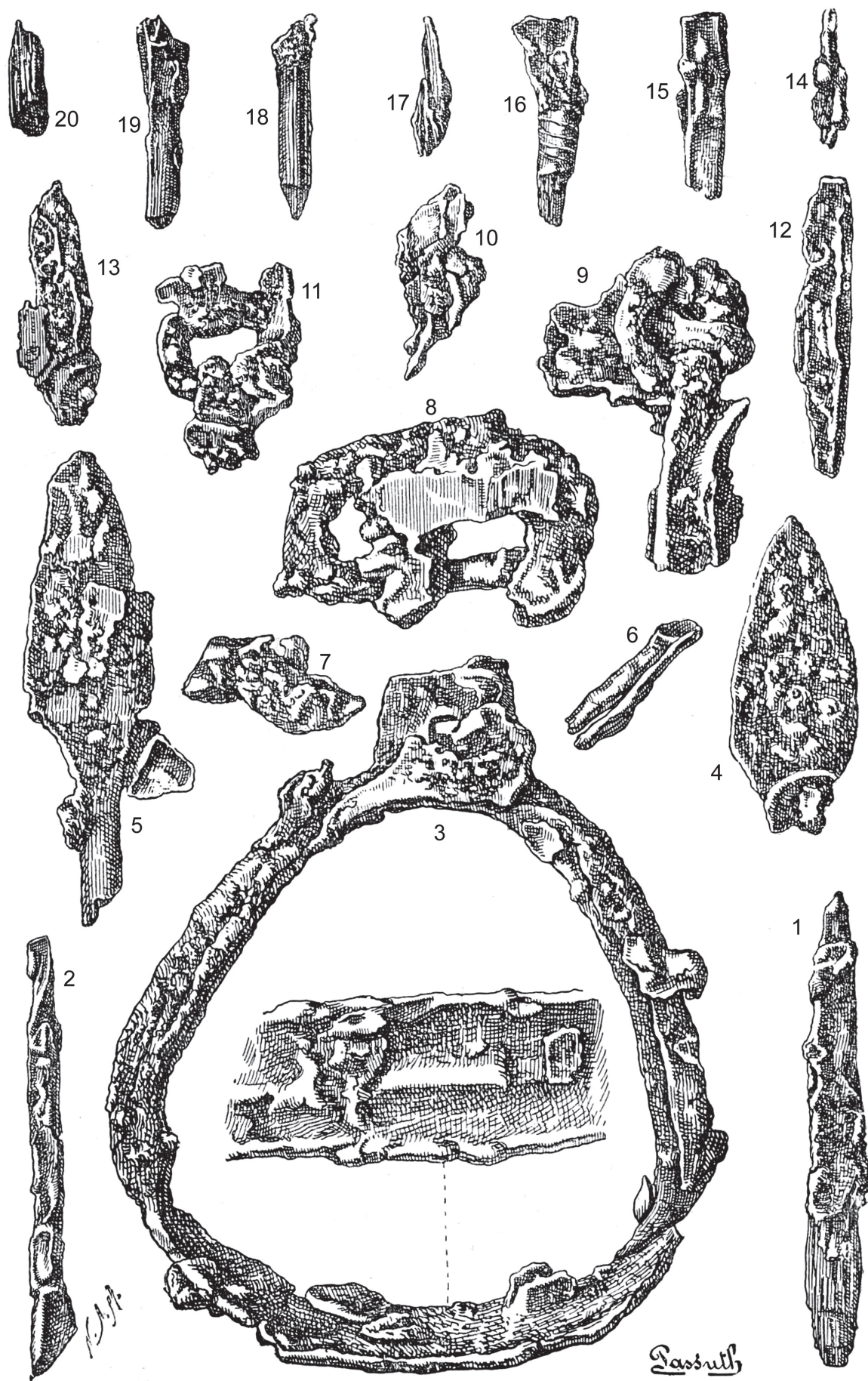
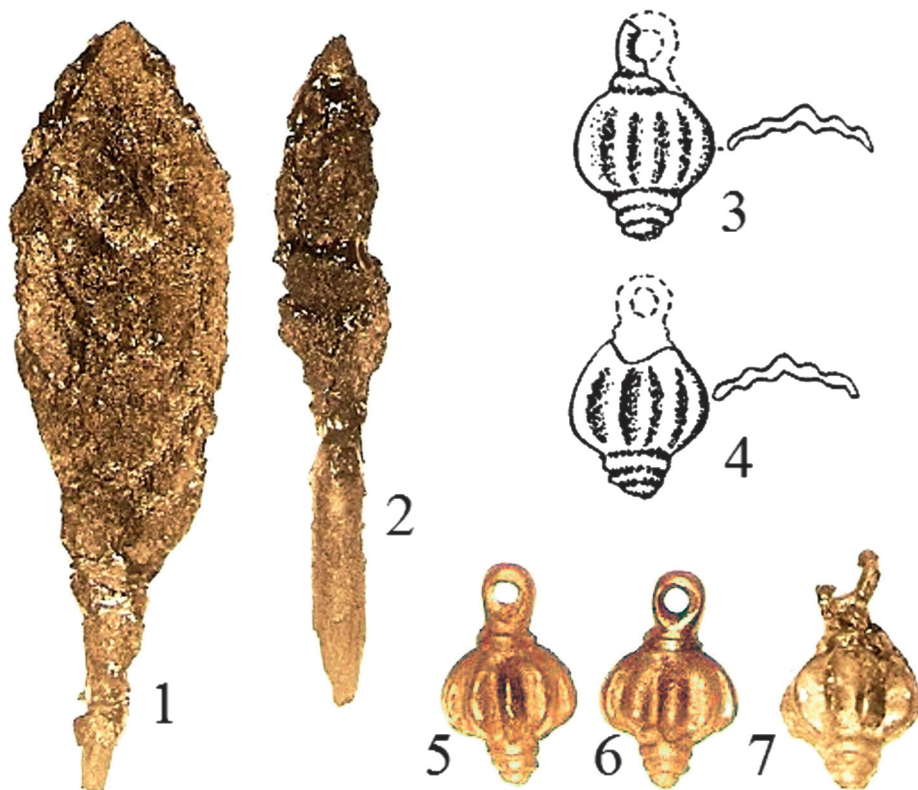

Рис. 17. Свалява, поховання 1. Супровідний інвентар. За J. Hampel 1895
 Abb. 17. Svaljåva, Grab 1. Grabbeigaben. Nach J. Hampel 1895

Рис. 18. Свалява. Супровідний інвентар поховання 1 (1, 2) і 2 (3, 4, 7), а також мідні копії XIX ст. підвісок з поховання 2; (5, 6). (1, 2, 5–7 – архівне фото Музею Легоцького, 3, 4 – рисунок автора)

Abb. 18. Svaljava. Grabbeigaben aus den Gräbern 1 (1, 2) und 2 (3, 4, 7), wie auch aus dem 19. Jh. stammende Repliken der aus Kupfer gefertigten Anhänger aus dem Grab 2 (5, 6). (1, 2, 5–7 – Archivaufnahme aus dem T. Lehočzky – Museum in Mukačevo, 3, 4 – Zeichn. des Autors)

2. Литий бронзовий наконечник ремня, прикрашений рельєфним геометричним орнаментом (рис. 21: 7). На тильній стороні три невеликі прямі кріпильні штирі. Предмет вкритий зеленою патиною, але місцями спостерігаються плями іржі. Кінець наконечника злегка пошкоджений. Довжина 3,5 см; ширина 1,2 см; товщина 0,2 см; довжина штирів 0,35 см. ЗКМ Інв. № БЗ–608/2.

3. Лите бронзове кільце для розподілення ремнів, ймовірно від сагайдака (рис. 21: 6). Лицьовий бік орнаментований рельєфним орнаментом із концентричних канелюр та рослинних пагінців (?). Предмет вкритий світло-зеленою патиною й сильно пошкоджений. Діаметр 2,7 см; висота 0,4 см, товщина 0,3 см. ЗКМ інв. № БЗ–608/23.

4. Лите овальне в перерізі бронзове кільце з плямами іржі і сильними слідами потертості з внутрішнього боку (рис. 21: 8). Вкрите гладкою зеленою патиною. Діаметр 3 см; товщина 0,5х0,6 см. Вага 10 грам. ЗКМ інв. № БЗ–608/21.

5. Аналогічне кільце (рис. 20). Втрачене.

6. Двосічний залізний меч з овальною голівкою, пластинчастим стержнем рукояті, прямою хрестовиною і широким клинком, що звужується до вістря (рис. 19: 1; 20: 21: 1). На мечі збереглися залишки (відбитки) дерев'яної піхви. Довжина 93,5 см; довжина клинка 81 см; ширина леза 7,6–5,5–4 см; ширина кордону 2,5 см; довжина хрестовини 15 см; ширина хрестовини 2,5 см; довжина стержня руків'я 9,3 см; ширина стержня 2,4–1,8 см; довжина голівки 8 см; висота голівки 2,5 см. Вага меча 1150 грам. ЗКМ інв. № БЗ–608/1.

7. Черешковий залізний наконечник стріли листоподібної форми; сильно пошкоджений (частина поверхні відсутня й предмет переламаний навпіл) (рис. 19: 10). Довжина 9,4 см, ширина пера 2,5 см. ЗКМ Інв. № БЗ–608/17.

8. Черешковий залізний наконечник стріли ромбоподібної форми (рис. 19: 4). Не виключено, що до нього прилипили фрагменти ще одного наконечника. Частина черешка відламана (можливо у наш час). Довжина 5 см; ширина 2,6 см. ЗКМ інв. № БЗ–608/14.

9. Залізний наконечник стріли, ймовірно такого ж типу, як і попередній (рис. 19: 8). Виріб сильно пошкоджений (частина поверхні втрачена й предмет переламаний навпіл). Довжина 8 см; ширина 2,6 см. ЗКМ інв. № БЗ–608/18.

10. Фрагмент нижньої половини залізного черешкового наконечника стріли, ймовірно листоподібної форми (рис. 19: 7). Предмет сильно пошкоджений (розколотий навпіл). Довжина 6,5 см; ширина пера < 2,1 см. ЗКМ Інв. № БЗ–608/16.

11–12. Залізний черешковий наконечник стріли ромбоподібної форми з притупленим вістрям (а), до пера якого прилип фрагмент пера іншого наконечника (б) (рис. 19: 2). Довжина наконечника (а) 5,7 см; ширина його пера 3 см; ширина з прилипим наконечником 3,7 см. ЗКМ інв. № БЗ–608/15.

13–14. Залізний черешковий наконечник стріли, ймовірно ромбоподібної форми (а) з прилипим до нього фрагментом пера іншого наконечника (б) (рис. 19: 3). Обидва предмети сильно окислені; у наконечника (а) черешок відламаний. Довжина наконечника (а) 5,5 см; ширина 3,1 см; товщина 1,5 см. ЗКМ інв. № БЗ–609.

15–19. Фрагменти ймовірно п'яти залізних наконечників стріл, які колись лежали один на одному і внаслідок окисації заліза злиплися (рис. 19: 9). Як мінімум два з них мали перо ромбоподібної форми. Загальна довжина комплексу 5,8 см; ширина 3,2 см; товщина 1,9 см. ЗКМ інв. № БЗ–608/19.

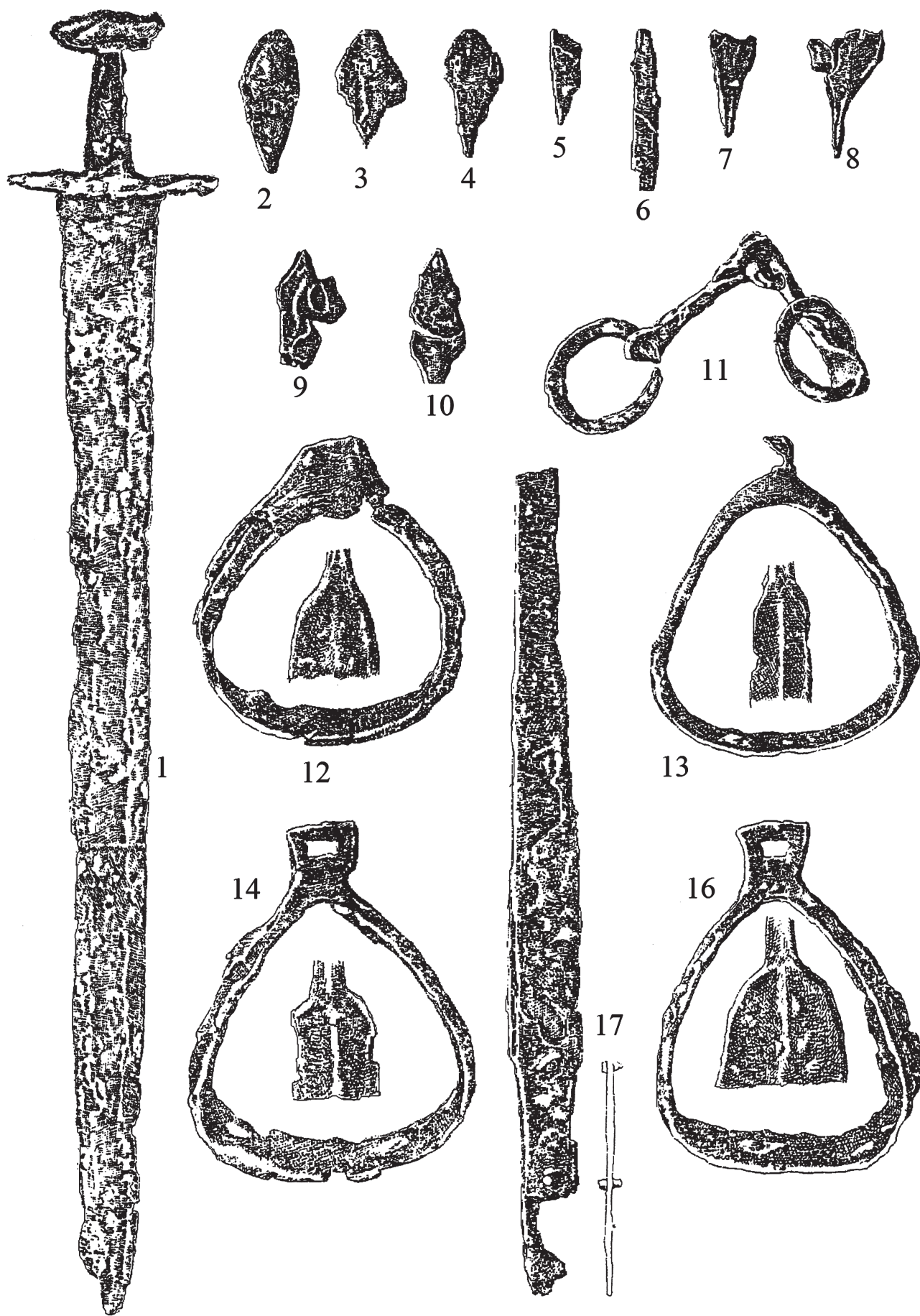

Рис. 19. Соломоново. Знахідки з порушених давньоугорських поховань. За А. Száraz 1896
 Abb. 19. Solomonovo. Funde aus den zerstörten altmagyarischen Gräbern. Nach A. Száraz 1896

Рис. 20. Соломоново. Знахідки з порушених давньоугорських поховань. Архівне фото знахідок, що зберігалися в Ужгородській гімназії

Abb. 20. Solomonovo. Funde aus den zerstörten altmagyarischen Gräbern. Archivaufnahme die früher im Gymnasium in Užhorod aufbewahrten Funde

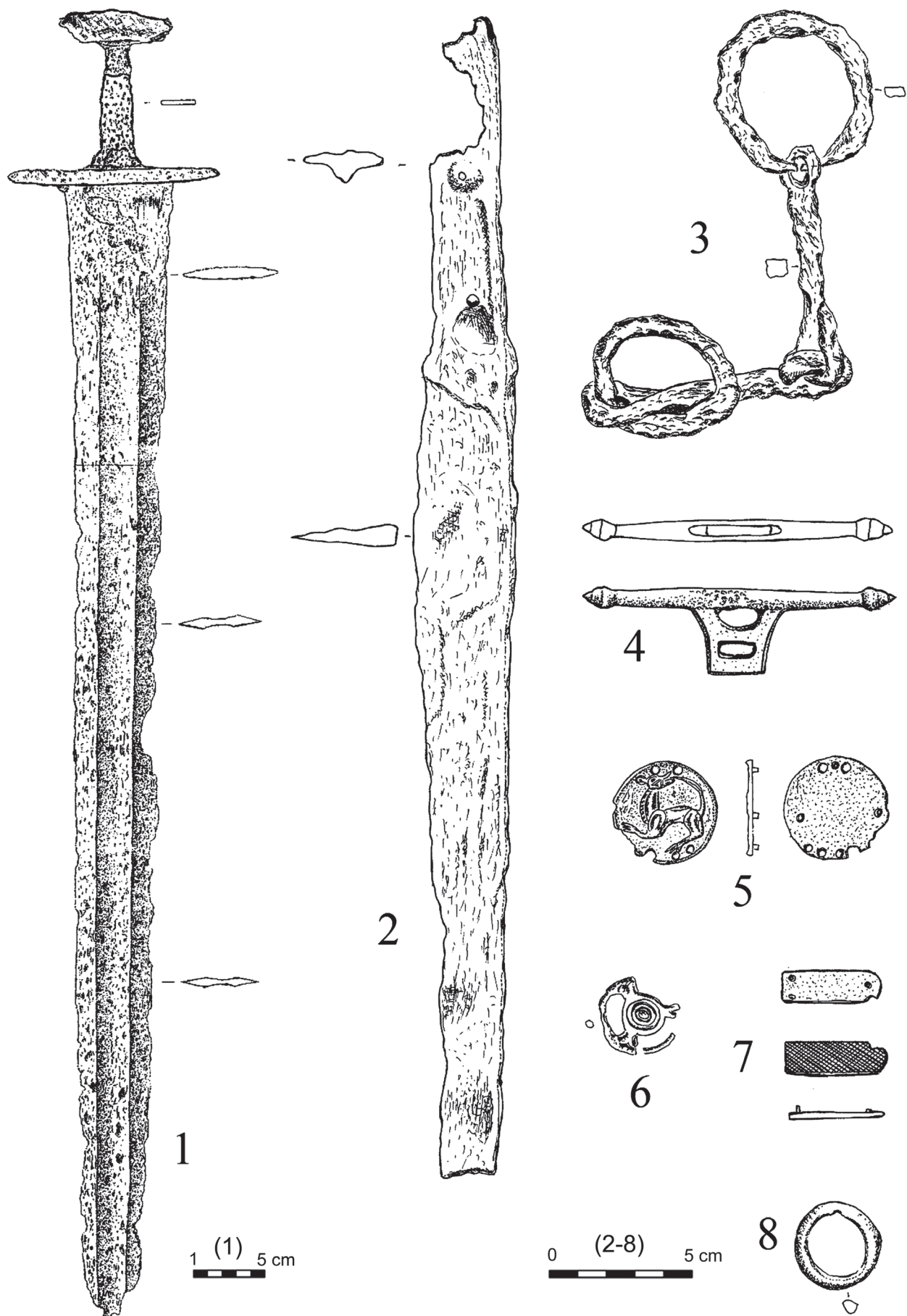

Рис. 21. Соломоново. Знахідки з порушених давньоугорських поховань. Рисунок автора
 Abb. 21. Solomonovo. Funde aus den zerstörten altmagyarischen Gräbern. Zeichn. des Autors

Рис. 22. Ужгород I. Срібна сережка токайського типу. Фото автора

Abb. 22. Užhorod I. Silberohrring vom Tokaj-Typus. Fot. des Autors

20. Великий залізний ніж з прямою спинкою (рис. 19: 15; 21: 2). На руків'ї залишки двох кріпильних цвяхів накладок руків'я. Кінець леза пошкоджений. Довжина 41,4 см; довжина руків'я 11,5 см; ширина руків'я 2,5 см; ширина леза 3,6–3,2 см; товщина спинки 0,7–0,5 см. Вага 257 грам. ЗКМ інв. № БЗ–608/3.

21. Фрагмент вістря невеликого залізного ножа (рис. 19:5). Виріб сильно окисдований. Довжина 4,9 см; ширина 1,5 см; товщина спинки 0,6–0,5 см. ЗКМ інв. № БЗ–608/13.

22. Залізний ніжик, який зберігся в трьох обломках (рис. 19: 6). Довжина 8 см; ширина 1–1,2 см. ЗКМ без інв. №.

23. Залізні двокільчасті вудила з перегином, на кінцях яких по одному бічному залізному відкритому кільцю (рис. 19: 11; 21: 3). Вудила пошкоджені іржею; одне з бічних кілець прикипіло до прямокутного в перерізі стрижня. Загальна довжина $\approx$ 27 см; довжина стрижнів 9,5 см; товщина стрижнів 0,9 x 0,7 см; діаметр бічних кілець 5,5 x 5,5 см; товщина кільця 0,7 x 0,7 см. Вага 118 грам. ЗКМ інв. № БЗ–608/10.

24. Бронзовий прямий двопетельчастий псалій, кінці якого мають конічну форму й орнаментовані врізними горизонтальними лініями (рис. 21: 4). У боковій, трапецієподібній рамці два отвори: ближній, овальний, зі слідами іржі (очевидно від залізного стрижня вудил) та по-

тертості з внутрішнього боку, а другий, прямокутний для закріплення ремня. Можливо входив до комплексу вудил, схожих до вищеописаних. Довжина 10,9 см; діаметр стрижня 0,6–0,7 см; довжина конусоподібних кінців 1–1,2 см; діаметр 0,85 см; висота рамки 2 см; ширина її основи 3,2 см; ширина верхньої частини 2 см; товщина рамки 0,5 см; розмір овального отвору 1,5 x 0,8 см; розмір зовнішнього отвору 1,3 x 0,6 см. Вага 36 грам. ЗКМ інв. № БЗ–608/11.

25. Залізне коване стремено віялоподібної форми із округлою ребристою плиткою, асиметричними, трикутними в перерізі, бічними дугами і асиметричним трапецієподібним виділеним вушком з підпрямокутним прорізом для підвішування до сідла (рис. 19: 14). Плитка стремена первісно була цілою; у наш час уже значно пошкоджена. Висота $\leq$ 16 см; ширина 14,2 см; розмір внутрішнього отвору стремени 12,5 x 12,3 см; ширина бічних стінок 1,3 см; висота бічних стінок 1 см; ширина плитки $\leq$ 4 см; розмір кріпильного отвору 1,7 x 1 см. ЗКМ інв. № БЗ–608/5.

26. Аналогічне стремено, але із ширшою ребристою плиткою, тепер значно пошкодженою (рис. 19: 16). Висота 17 см; ширина 13 см; розмір внутрішнього отвору 13 x 12 см; ширина бічних стінок 1,2 см; висота бічних стінок 0,9 см; ширина плитки 6,2 см; розмір кріпильного отвору 1,8 x 1 см; ЗКМ інв. № БЗ–608/6.

27. Подібне стремено, але з маленьким прямокутним вушком, частина якого пошкоджена, та округлими в перерізі бічними дугами (рис. 19: 13). Висота 15 см; ширина 13 см; розмір внутрішнього отвору 12,2 x 11,4 см; діаметр бічних стінок 1 x 1 см; ширина плитки 3 см; висота кріпильного отвору 0,7 см. ЗКМ інв. № БЗ–608/7.

28. Залізне коване стремено округлої форми з округлою ребристою плиткою (рис. 19: 12). Первісно стремено було майже ціле, сьогодні воно дуже пошкоджене, частина його втрачена. На заржавілій поверхні верхньої частини помітні пролощені лінії різного спрямування. ЗКМ інв. № БЗ–608/8.

Література: Ung 1880a, с. 3; 1880b, с. 2; A. Száraz 1896; J. Hampel 1905. II, с. 682–685; 1905. III, с. 440; T. Lehoczky 1912, с. 87–88; J. Eisner 1925, с. 53, 58; 1933, с. 250; J. Pasternak 1928, с. 192, № 21; Jankovich 1943, с. 104; Bernjakovič 1957, с. 437; G. Fehér, K. Éry, A. Kralovánszky 1962, с. 65, № 867; A. Ruttkay 1975, с. 135–136, Abb. 8: 1; L. Kovács 1995, с. 174; С. Пеняк 1980, с. 125; J. Kobály 2001, с. 212–213, рис. 11–12, № 16.

19. Ужгород I (Ungvár, Užhorod), околиці, Ужгородський район

У серпні 1885 року до збірки Т. Легоцького потрапила срібна сережка епохи здобуття угорцями батьківщини (рис. 22).

Сережка складається з кільця з двома парами перлових віночків (по 6 перлів у кожному), закріплених двома гладкими дротяними кільцями та «гроноподібною» підвіски, верхня частина якої, ймовірно, пошкоджена. Нижня, ціла, частина підвіски утворена (послідовно зверху до низу): перловим віночком, скрученими дротяними кільцями, перловим вінцем, пустотілою, сплющеною кулею з філігранним орнаментом із ромбів та трикутників, гладким кільцем, трьома крупними сферичними перлами, ще одним гладким кільцем і великою перлиною. Діаметр кіль-

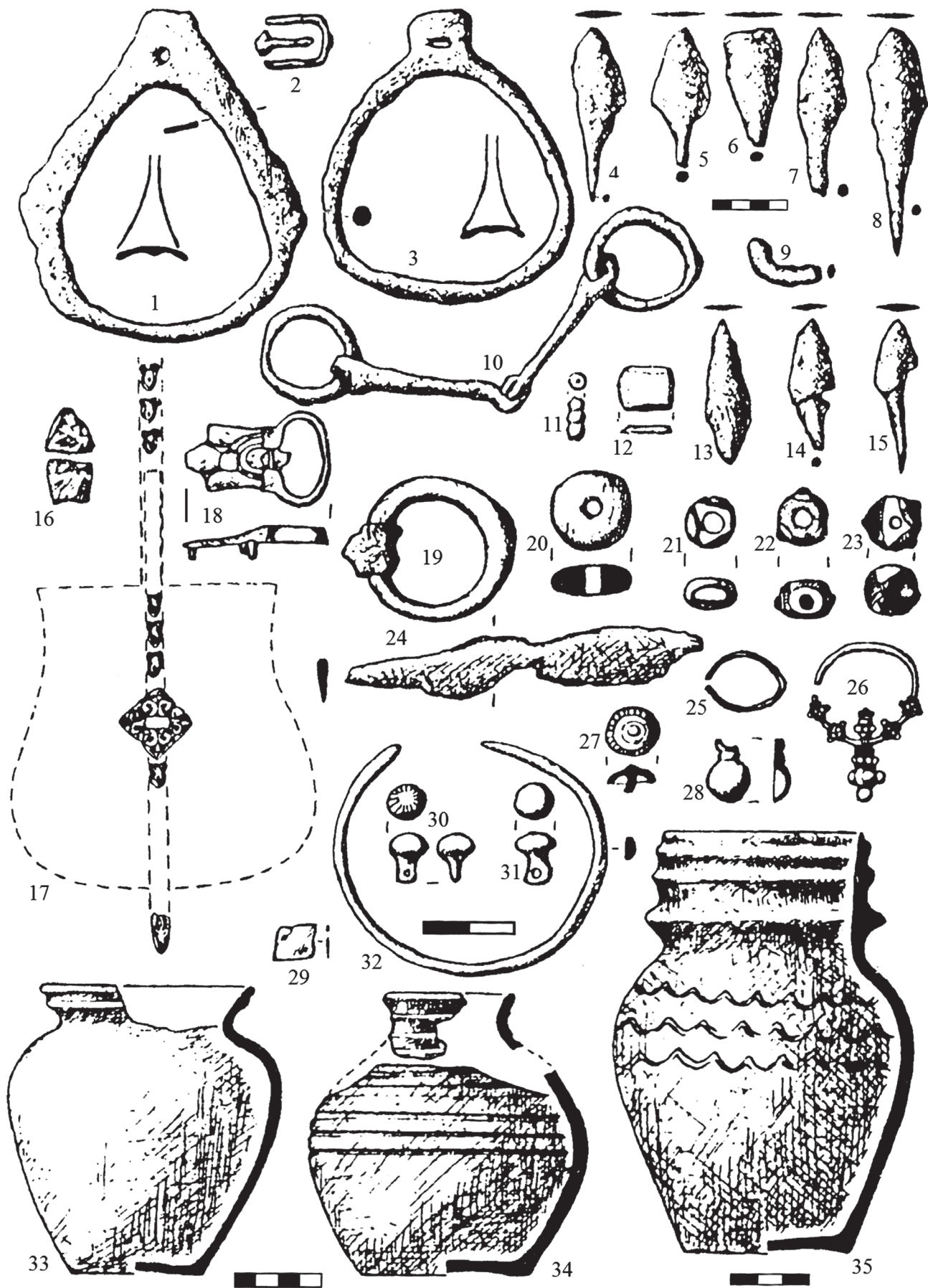

Рис. 23. Чома. Знахідки із розкопок В. Бобкова. За J. Kobály 2001

Abb. 23. Čoma. Während der Ausgrabungen von V. Bobkov freigelegte Funde. Nach J. Kobály 2001

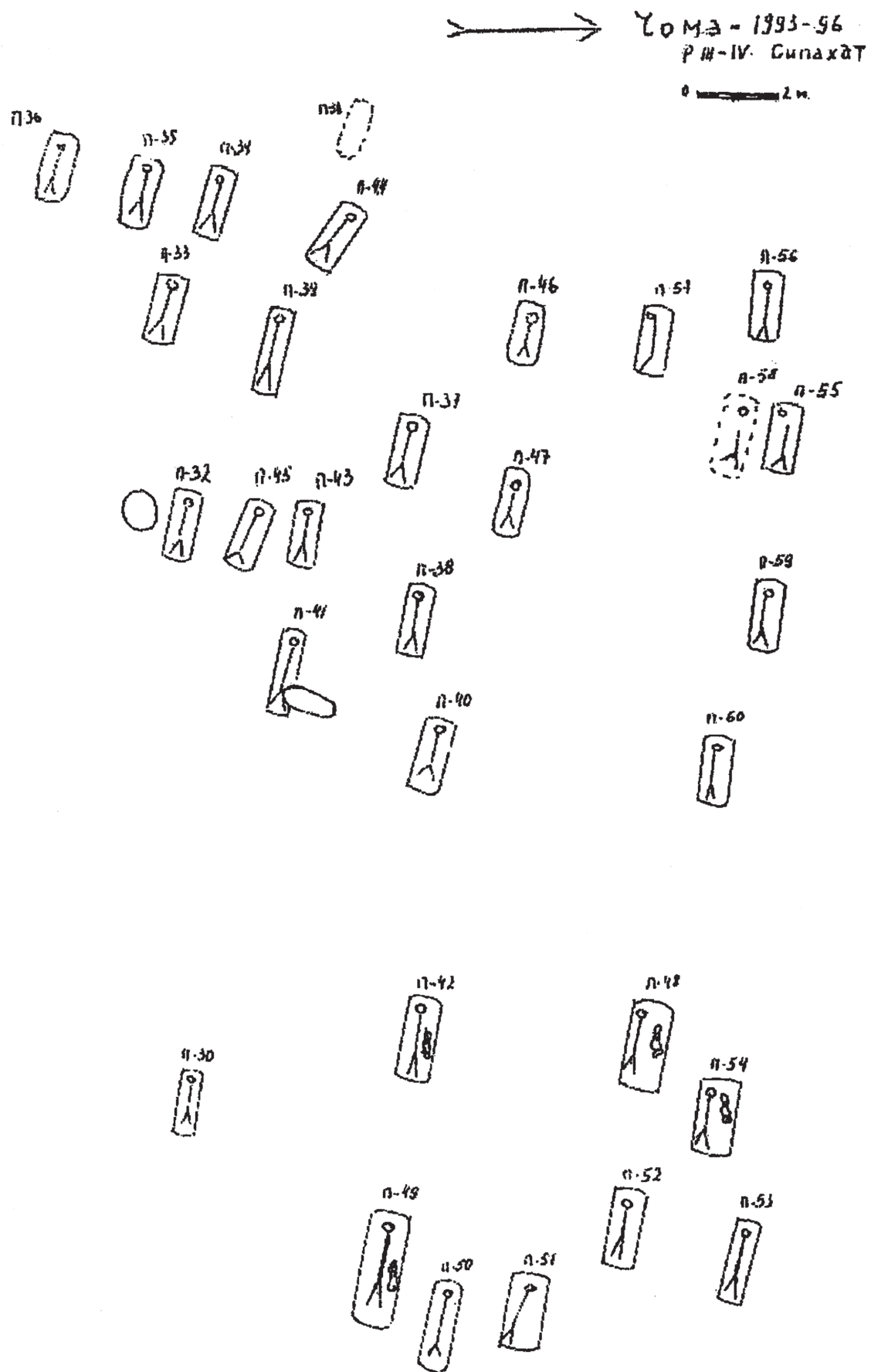

Рис. 24. Чома. Схематичний план частини могильника, дослідженої протягом 1993–1996 рр. (розкоп III–IV). За Э. Балагури, И. Фодор 1998

Abb. 24. Čoma. Skizzenplan des in den Jahren 1993–1996 erforschten Teils des altmagyarischen Gräberfeldes (Grabungsschnitte III–IV). Nach E. Balaguri, I. Fodor 1998

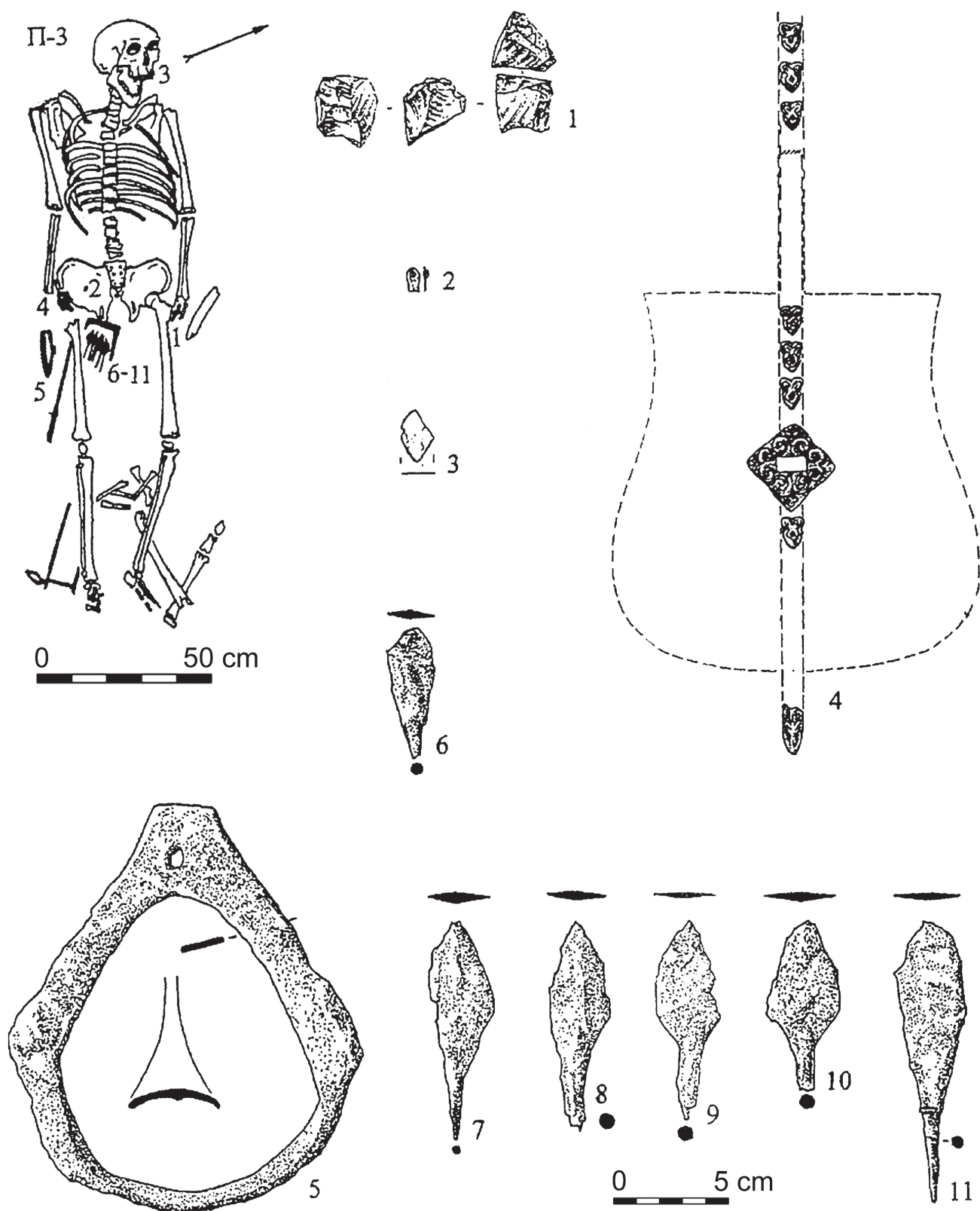

Рис. 25. Чома, поховання 3. План і супровідний інвентар. За І. Прохненко 2006
 Abb. 25. Čoma. Grab 3. Grabplan und Grabbeigaben. Nach I. Prochnenko 2006

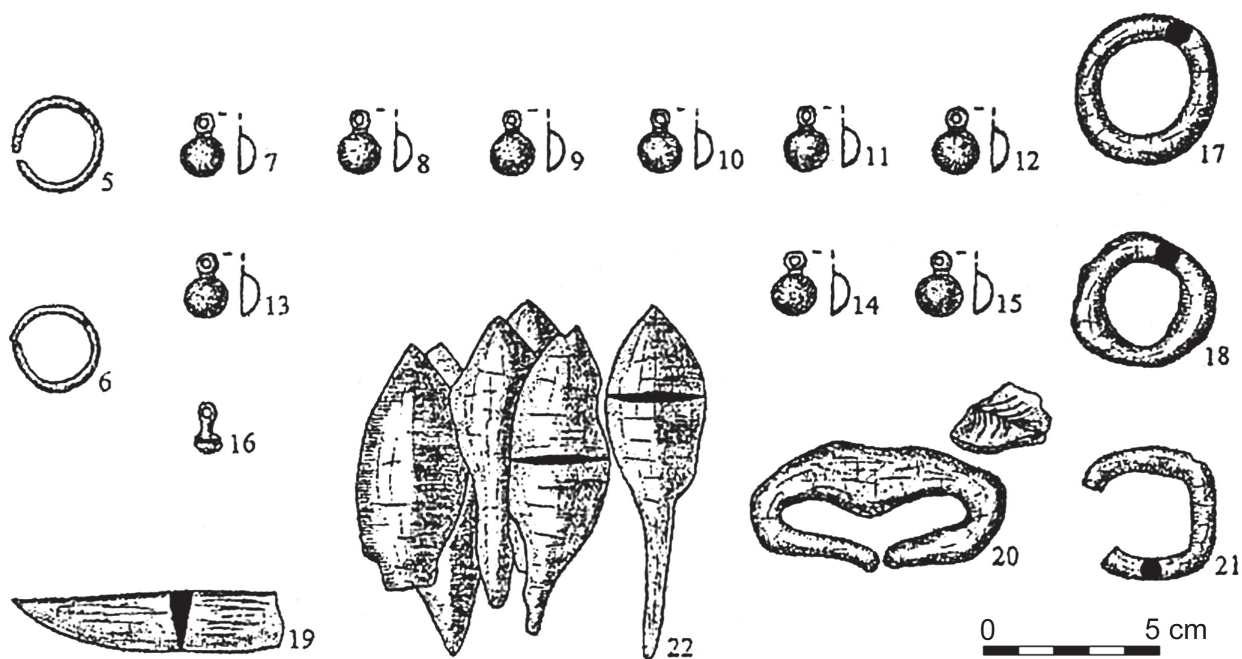
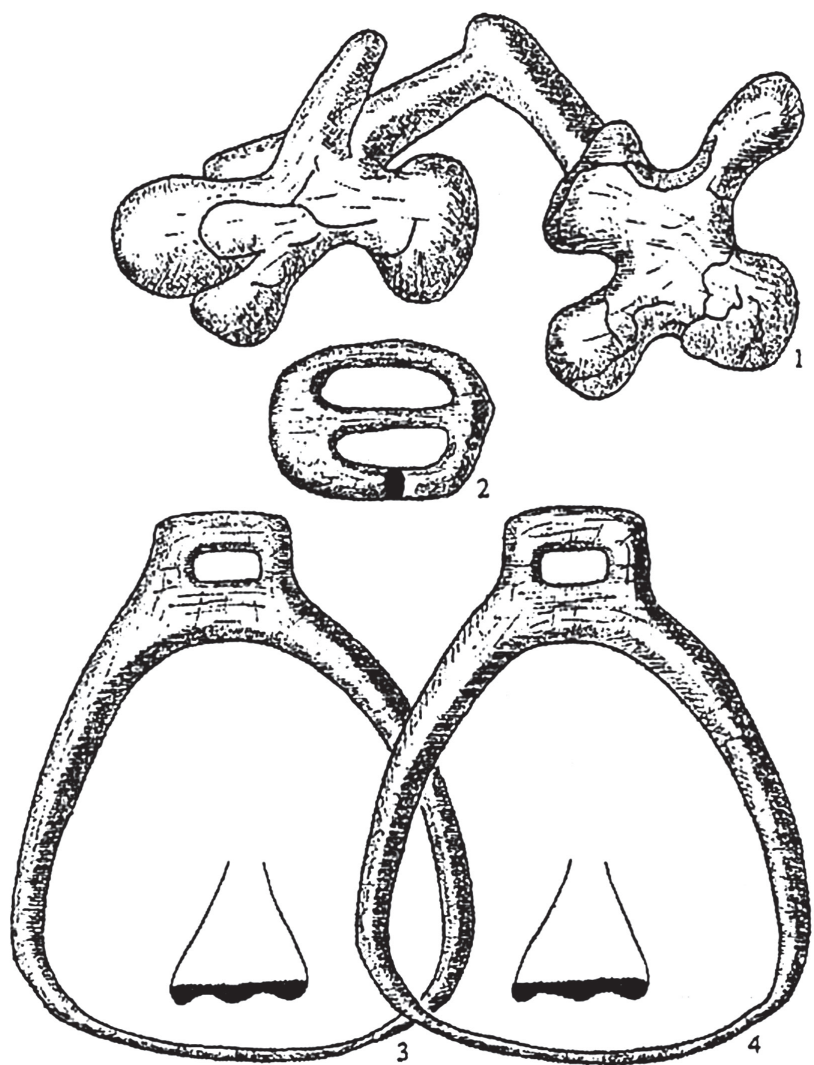
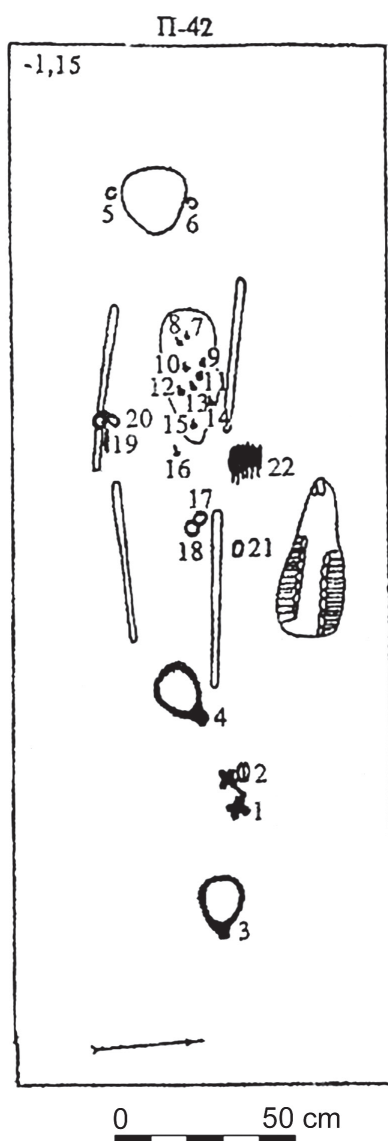

Рис. 26. Чома, поховання 42. План і супровідний інвентар. За І. Прохненко 2006
 Abb. 26. Čoma. Grab 42. Grabplan und Grabbeigaben. Nach I. Prochnenko 2006

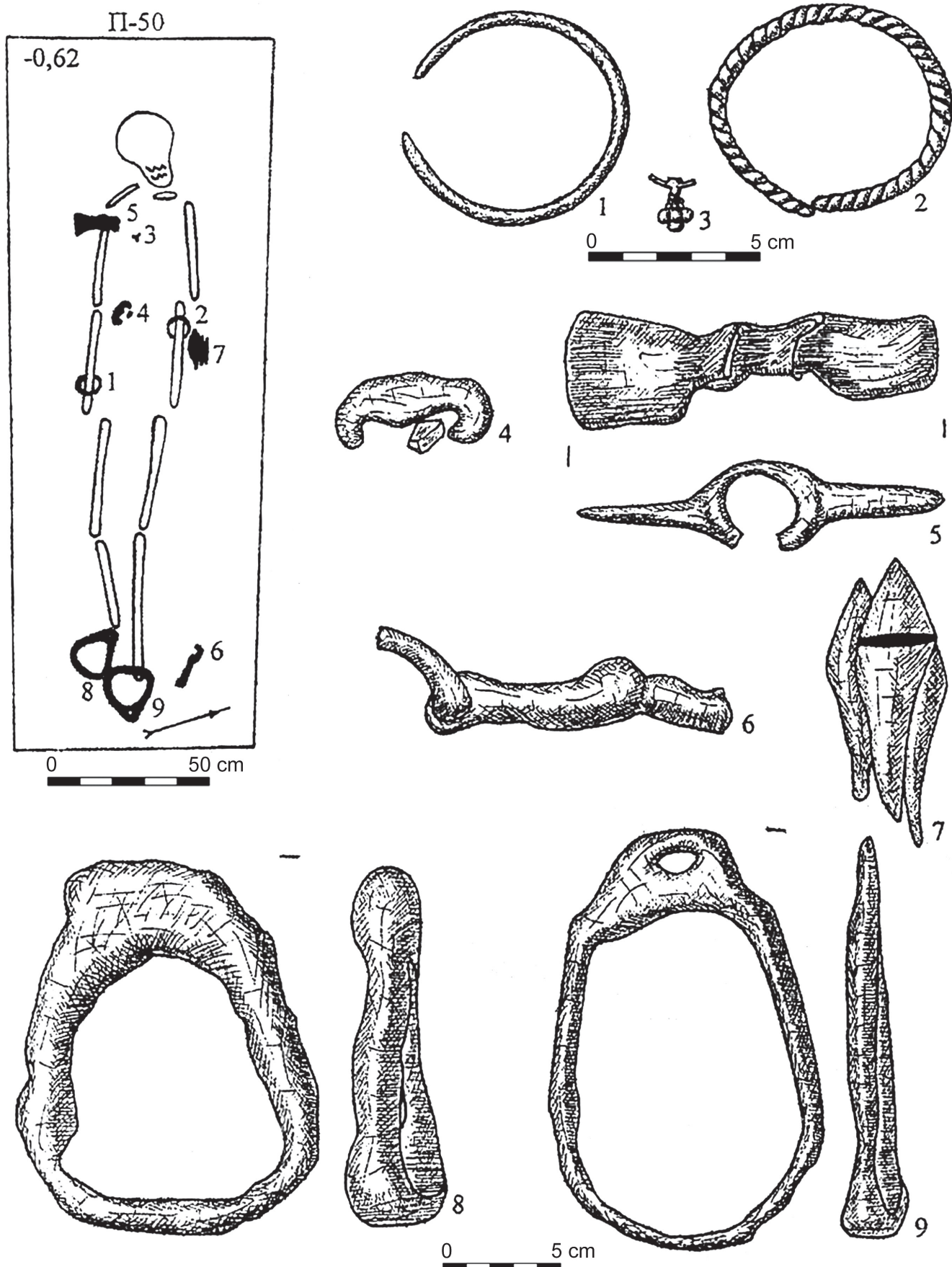

Рис. 27. Чома, поховання 50. План і супровідний інвентар. За І. Прохненко 2006
Abb. 27. Čoma. Grab 50. Grabplan und Grabbeigaben. Nach I. Prochnenko 2006

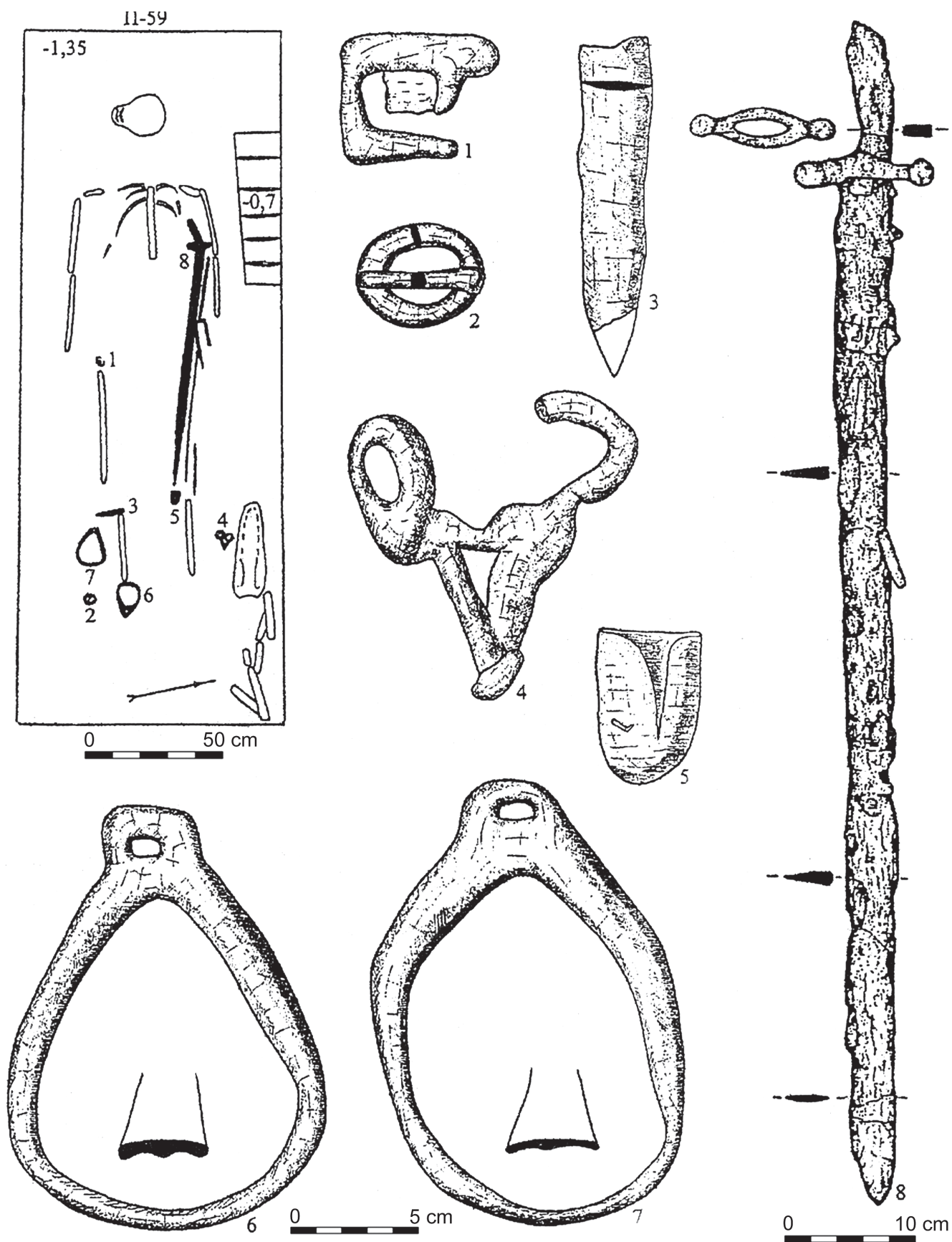

Рис. 28. Чома, поховання 59. План і супровідний інвентар. За І. Прохненко 2006
 Abb. 28. Čoma. Grab 59. Grabplan und Grabbeigaben. Nach I. Prochnenko 2006

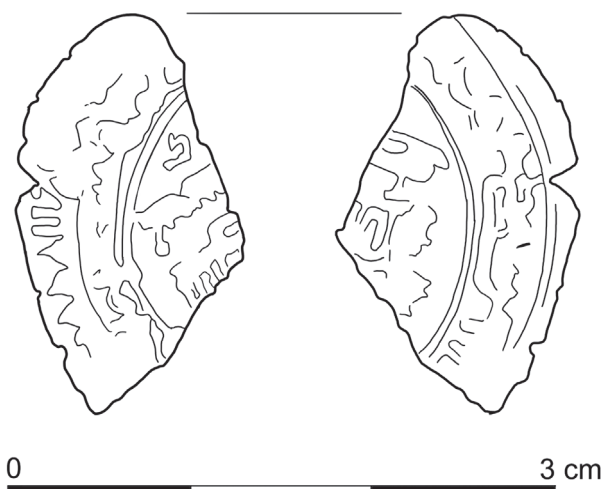

Рис. 29. Чома, поховання 3. Фрагмент дірхема. За І. Прохненко 2010

Abb. 29. Čoma. Grab 3. Dirham-Fragment (Avers und Revers). Nach I. Prochnenko 2010

ця 2,5 см; товщина дроту кільця 0,3 см; висота підвіски 2,5 см; вага 7 грам. ЗКМ інв. № Б₃-543.

Я. Ейснер датував сережку з околиць Ужгорода середньою добою городищ (800–950 рр.) й вважав її візантійською роботою (J. Eisner 1933, с. 295). Й. Янкович відніс знахідку до давньоугорських старожитностей (J. Jankovich 1943, с. 103–104), тоді як К. Бернякович (1957, с. 445) і С. Пеняк (1980, с. 142) – до слов'янських. На думку К. Мештергазі, сережка можливо походить із давньоугорського поховання (K. Mesterházy 1994, с. 218). Давньоугорську атрибуцію знахідки підтримує і автор статті (J. Kobály 2001, с. 219). Висунуте також припущення, що аналогічні знахідки у Верхньотиському регіоні належали печенігам (І. Прохненко 2006, с. 183), що, однак, не підтверджується іншими матеріалами.

Література: T. Lehoczy R.j., I, с. 126; J. Pasternak 1928; J. Jankovich 1931, табл. XI: 19; 1943, с. 103, 104, табл. XXVII: 2; J. Eisner 1933, с. 256; К. Бернякович 1957, с. 445, табл. V: 4; G. Fehér, K. Éry, A. Kralovánszky 1962, с. 82, № 1172; Е. Балагурі, С. Пеняк 1976; Е. Балагурі, В. Бідзіля, С. Пеняк 1978, с. 97; С. Пеняк 1980, с. 142–143, рис. 50:1; І. Винокур, А. Гуцал, С. Пеняк 1984, рис. 27: 25; K. Mesterházy 1994, с. 218, № 8; J. Kobály 2001, с. 219, рис. 2: 2; № 21; І. Прохненко 2006, с. 183.

20. Ужгород II – Радванка (Ungvár, Užhorod), Ужгородський район

На східній окраїні сучасного міста, на території колишнього села Радванка (Radvancz, Radvanka), на лівому березі р. Уж, у 1947 році під час будівництва заводу робітники натрапили на людський скелет. Похований лежав на глибині 0,9 м від сучасної поверхні у випростаному стані на спині і був орієнтований головою на захід. Південніше черепа на віддалі 0,5 м лежав череп зубра, на роги якого було покладено дві половини ручного жорна. В околицях поховання, яке робітники знищили, були зібрані не пов'язані з ним фрагменти кераміки: прясло і залізний ніж (К. Бернякович 1954, с. 39; 1957, с. 443).

Наступного року в цьому місці провели розвідку львівські археологи під керівництвом Ю. Смішка і в одному із будівельних котлованів, на глибині 1,3 м, знайшли маленьке бронзове кільце з S-подібним кінцем та уламки кераміки 11–13 ст. Місце зберігання кільця невідоме (К. Бернякович 1954, с. 39; 1957, с. 443, табл. V: 10).

У 1950 році К. Бернякович провів на місцезнаходженні рятивні археологічні розкопки. Ним було досліджене слов'янське житло 8–9 ст.ст., а також зібрана кераміка епохи Арпадовичів, зокрема фрагмент типової для давньоугорських пам'яток гончарної посудини з ребристою шийкою, а також два залізні вістря стріли (К. Бернякович 1954, с. 44–45, рис. 4: 6; 5: 2, 3).

На підставі вищевикладеного можна припустити, що тут існувало не тільки поселення, а, можливо, й могильник 10–11 ст.ст.

Література: К. Бернякович 1954, с. 39; 1957, с. 443, табл. II: 7, V: 10; С. Пеняк 1980, с. 143, рис. 50: 3; J. Kobály 2001, с. 219, № 19.

21. Чома (Csoma [Tiszacsoma], Čoma), Берегівський район

Давньоугорський могильник. Розташований на північній окраїні села в урочищі Сіпогат (угорське Szípothát перекладається як «спина» [підвищення Сіпи]). Це невисоке, пласке підвищення, що тягнеться вздовж лівого берега невеличкої річки Сіпи. У минулому р. Сіпа, як один з рукавів р. Боржави, була повноводна, а підніжжя пагорба заболочене. Однак під впливом антропогенних факторів (виноградарство, садівництво, меліорація) урочище зазнало великих змін, а його поверхня була знівельована. Сам могильник, площа якого оцінюється в 1,5 га, займає північну частину пагорба.

Перше поховання відкрили тут випадково, під час будівництва винника, ще наприкінці 19 ст. На глибині 1,5 м робітники натрапили на скелет людини і супроводжуючі речі, з яких череп і одне залізне стремено надіслали в Угорський національний музей в Будапешт. На початку 1980-х років російський археолог Віктор Бобков із Кемерово, навчаючись в аспірантурі в Будапешті, ознайомився у згаданому музеї із чомськими знахідками. Повернувшись у 1985 році додому, у Радянський Союз, він приїхав на Закарпаття й ідентифікував місце знахідки поховання в Чомі. Протягом 1986–87 рр. експедиція Кемеровського університету нелегально розкопала 28 давньоугорських поховань (рис. 23) і вивезла усі археологічні матеріали й документацію в Кемерово. На початку 1990-х років, після розпаду СРСР, частина матеріалів, але без документації розкопок, була передана в Ужгородський державний університет.

Протягом 1993–1994 і 1996–1999 років дослідження могильника продовжила археологічна експедиція Ужгородського державного університету під керівництвом Е. Балагурі та В. Котигорошка, яка відкрила ще 40 поховань (рис. 24). Таким чином загальна їх кількість досягла 69⁶.

Поховання залягають у пісчанисто-суглинистому ґрунті жовто-коричневого кольору. Контури могильних ям

⁶ І. Прохненко 2006, 6; В. Котигорошко подає цифру 79 (В. Котигорошко 2008, 359).

фіксуються на глибині від 0,4 до 1,5 м. Поховання орієнтовані з незначними відхиленнями по лінії схід – захід. Східну групу, розташовану на вершині пагорба, характеризують багаті, а західну, яка лежить на схилі далі на захід – бідні й безінвентарні поховання (рис. 24). Скелети лежать на спині у випростаному стані з витягнутими або рідше зігнутими й покладеними на живіт руками. В одному випадку (поховання № 40) мертвий лежав на дерев'яній дошці головою на захід. Могили утворюють дві групи, які розділені смугою землі шириною 8–10 м. У межах кожної групи поховання розміщуються неправильними рядами на віддалі 1–3 м одне від одного. Могилині ями мають найчастіше прямокутну форму, інколи із заокругленими кутами, рідше – човноподібну. Їх розміри варіюють в широкому діапазоні: довжина в межах 1,5–3 м, а ширина від 0,5 до 1,25 м (рис. 25–28).

Збереженість антропологічного і зоологічного матеріалу із-за кислотності ґрунту погана. Із 69 досліджених поховань 17 належать воїнам, причому в 15 з них зафіксовано кінське спорядження, а в окремих і кістки коня (череп і фаланги кінцівок), які знаходилися переважно з лівого боку скелета і дещо (10–20 см) вище нього. В одному випадку померлого накрили посмертною маскою із срібних нашивних пластин. У похованні № 3 знайдено бронзові деталі торбинки («торшося»), а мертвому поклали в рот фрагмент арабського дірхема в якості обола (рис. 25, 29). В похованнях № 9, 51, 59, 63 знайдено відповідно шаблю-меч, палаш та дві шаблі (рис. 28).

Супроводжувачий інвентар включає предмети озброєння (шаблі, меч, палаш, залишки сагайдаків, залізні вістря стріл, бойові сокири), кінське спорядження (залізні вудила, стремена, пряжки), знаряддя праці і побуту (за-

лізні ножі, кресала, уламки кременю), деталі одягу й прикраси тіла (бронзові і срібні завушники, зелені, чорні і сріпскляні намистини, бронзові персні, браслети, підвіски, гудзики), деталі торбинки, срібні пластини поховальної маски, фрагмент срібного арабського дірхема (Мангур ібн Нух, 961–976 рр.)⁷ (І. Прохненко 2010, с. 412; 2011, с. 158), а також глиняний кружальний посуд, в тому числі і з ребристою шийкою.

На території й біля давньоугорського могильника відкрито також археологічні пам'ятки доби міді (господарська будівля), бронзи (вогнище), римського часу (II ст.; пшеворське тілопальне поховання в ямці), а також поселення 10–11 ст.ст. (житло напівземлянка з піччю-кам'яною і керамікою).

Матеріали могильника і документація розкопок зберігаються у трьох установах: матеріали із розкопок В. Бобкова у більшості знаходяться в Ужгородському національному університеті (Україна), менша частина і вся документація – у Кемеровському університеті (Росія). Матеріали і документація розкопок Ужгородського університету зберігаються в Ужгороді (Україна), нарешті в Угорському національному музеї (Будапешт, Угорщина) знаходяться матеріали поховання, відкритого у 19 ст., а також частина матеріалів, розкопок В. Бобкова або Ужгородського державного університету, вивезених туди на початку 1990-х років на реставрацію.

Література: В. Бобков 1992, с. 117–119; Е. Balaguri 1997, с. 76–78; 2000, с. 219–221; Э. Балагури, И. Фодор 1998, с. 166–196; Я. Алешкевич 1998, с. 200–204; I. Fodor 2001, с. 192; J. Kobály 2001, с. 207–208, № 7; I. Прохненко 2006а, с. 4–24; 2006б, с. 182; 2010, с. 412; 2011, с. 158, рис.1; В. Котигорошко 2008, с. 357–362.

ЛІТЕРАТУРА

AÉ – Archaeologiai Értesítő, Budapest.

JÁMÉ – Jóna András Múzeum Évkönyve, Nyiregyháza.

Алешкевич Я.

1998 Обряд поховання угорців із конем (за матеріалами Чомського могильника), „Карпатика” 5, Ужгород, с. 201–204.

Baloguri E.

1997 *Honfoglaláskori ásatások Csomán*, Acta Hungarica VII–VIII, 1995–1997, Ужгород – Debrecen, с. 76–78.

Балагури Е., Бідзіля В., Пеняк С.

1978 *Давні металурги Українських Карпат*, Ужгород.

Балагури Е., Пеняк С.

1976 *Закарпаття – земля слов'янська. З історії слов'янських племен Закарпаття VI–XIII ст.*, Карпати, Ужгород.

Балагури Э., Фодор И.

1998 Раскопки могильника периода приобретения венграми новой отчины в с. Чома Береговского района Закарпатской области, „Карпатика” 5, Ужгород, с. 166–196.

Бернякович К. В.

1954 Исследование древнеславянского поселения VIII–IX вв. в Ужгороде, „Краткие сообщения Института археологии” 3, с. 39–48.

1957 Древнеславянские памятники Закарпатской области, Slovenská Archeológia t. 6, с. 435–455.

Бідзіля В. І.

1971 *Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери*, Київ.

Blanár Ö.

1913 *Az ungvári kir. Katolikus főgimnázium háromszázados története. 1613–1913*, Ungvár.

Бобков В. А.

1992 О времени заселения венграми Верхнего Потисья, Acta Hungarica I, Ужгород, с. 117–119.

Винокур І., Гуцал А., Пеняк С. та ін.

1984 *Довідник з археології України. Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області*, Київ.

Csatári Gy.

2001 *A Lehoczky hagyaték*, Ungvár.

Dienes I.

1972 *Die Ungarn um die Zeit der Landnahme*, Budapest.

Eisner J.

1925 Slovensko a Podkarpatská Rus v době hradištní, „Obzor Praehistorický”, IV, Praha, с. 48–60.

1933 *Slovensko v pravěku*, Bratislava.

Fehér G., Éry K., Kralovánszky A.

1962 *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás-és kora Árpád-kori sírletei. Leletkataszter*, (= Régészeti Tanulmányok, 2), Budapest.

⁷ Монету визначив др. Властиміл Новак (Національний музей, Прага).

- Fettich N.
1937 *A honfoglaló magyarság fémművészége [Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn]*, (= Archaeologia Hungarica, XXI), Budapest.
- Fodor I.
1986 Néhány régészeti észrevétel a kabar kérdésről (in:) Németh P. (ed.), *Régészeti tanulmányok Kelet Magyarországról*, Debrecen, c. 99–114
1996a Beregszász (in:) Fodor I. (ed.), *The ancients Hungarians. Exhibition Catalogue*, Budapest, c. 130–135.
1996b Szolyva (in:) Fodor I. (ed.), *The ancients Hungarians. Exhibition Catalogue*, Budapest, c. 175–178.
- Fomin A., Kovács L.
1987 *A Máramoros megyei ("huszti") 10. századi dirhemkincs*, (= A Numizmatikus Közlöny Melléklete, 1), Budapest.
- Hampel J.
1905 *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, Bd. I–III, Braunschweig.
1907 *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*, Budapest.
- Honfoglalás
1997 *Honfoglalás és Árpád-kor. A Verecke híres útján tudományos konferencia anyagai*, ed. J. Makkay, J. Kobály, Ungvár.
- Horváth C.
2009 Adatok a honfoglalás kori tausirosított kengyelek kérdésköréhez (A levélmintákkal diszitett kengyelek), „JÁMÉ”, 51, c. 55–78.
- Jankovich J. Gy. n.
Gyárapodási napló (Рукопис книги поступлень Музею ім. Т. Легоцького в Мукачеві), ЗКМ інв. № 15050.
1931 *Podkarpatská Rus v prehistorii*, Mukačevo.
1943 A Lehoczky Múzeum honfoglaláskori leleteiről (in:) László G., *A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben*, Kolozsvár, c. 100–104, tabl. XXIV–XXVII.
- Кобаль Й. В. [Kobal' J. V., Kobály J.]
1990 *Бібліографічний покажчик праць Тиводара Легоцького*, Ужгород.
1995 Тиводар Легоцький: сторінки життя і діяльності (in:) Кобаль Й. (ред.), *Проблеми археології Східних Карпат*, Попович І., Потушняк М., Ужгород, c. 5–14.
1997 *Kultura przeworska na Ukrainie Zakarpaciej*, „WA” LIII/2, s. 31–56.
1998a *A Przeworsk kulturához tartozó harcosirok és fegyverleletek a Kárpátalján*, „JÁMÉ”, 39–40, 1997–1998, c. 113–134.
1998b *Sine ira et studio*, Ungvár.
2000a *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine)*, Prähistorische Bronzefunde Abt. XX, Bd. 4, Stuttgart.
2000b Lehoczky Tivadar (in:) Badó S., Viga G. (ed.), *Magyar múzeumi arcképcsarnok*, Budapest, c. 554–556.
2001 Néhány adat Kárpátalja honfoglalás és Árpád-kori leleteiről, „JÁMÉ”, 43, Nyíregyháza, c. 197–224.
2004 *Magyarországi régészeti emlékek ukrainai közgyűjteményekben*, Ungvár.
2006 Tivadar Lehoczky – Seiten seines Lebens und der Tätigkeit (in:) Kobal' J. (ed.), *Bronzezeitliche Depotfunde – Problem der Interpretation. Materialien der Festkonferenz für Tivadar Lehoczky zum 175. Geburtstag*, Ushhorod, 5.–6. Oktober 2005, Ужгород, c. 9–26.
- Котигорошко В. [Kotigoroško V.]
1995 *Ținuturile Tisei superioare în veacurile III î. e.n. – IV e.n. (perioadele La Tène și romană)*, București.
2008 *Давня історія Верхнього Потисся*, Ужгород.
- Kovács L.
1989 *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeu-*
ropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts, Budapest.
- 1995 A Kárpát-medence kétélű kardjai a 10. század 2. feléből, *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1994–1995, Budapest, c. 153–189.
1997 A Máramaros megyei („huszti”) dirhemkincsről (in:) Honfoglalás, c. 234–242.
2003 *Beregszász – Birka: Beiträge zu den Mützen mit Blechspitze des 10. Jahrhunderts*, „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, 54, c. 205–241.
2005 Muszlim pénzek a X. századi Kárpát-medencében, „Cso-daszarvas: östörténet, vallás, néphagyomány”, I, Budapest, c. 35–96.
- Кропоткин В. В.
1970 Находки куфических монет в Прикарпатье (СССР), „AAC”, 11/2, 1969–1970, c. 227–230.
- Lehoczky T. R. j.
Régészeti jegyzeteim I–IV (Рукописний щоденник археологічних знахідок Т. Легоцького), ЗКМ.
1870 A szolymai hun sír, AÉ 3, c. 201–206.
1877 Adatok az ősmagyarok fűszerezéséről, Századok 11, c. 274–276.
1881 *Beregvármegye monographiája*, I köt, Ungvár.
1886 A szolymai sírről, AÉ 6, c. 379–380.
1892 *Adatok hazánk archaeológiájához, különös tekintettel Beregmegyére és környékére I*, Munkács.
1900 Honfoglaláskori sírről Beregszászon, AÉ 20, c. 398–402.
1912 *Adatok hazánk archaeológiájához, különös tekintettel Beregmegyére és környékére II*, Munkács.
- Mesterházy K.
1994 Az ún tokaji kincs revíziója, „Folia Archeologica”, XLIII, Budapest, c. 193–242.
- Pasternak J.
1928 *Ruske Karpaty v archeologii*, Praha.
- Pástor J.
1952 Jazdecké hroby v Čiernej nad Tisou, Archeologické rozhledy, IV/6, c. 485–487, 500–501.
- Пеняк С. І.
1980 *Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI–XIII ст.*, Київ.
- Потушняк Ф. М.
1960 Слов'янські археологічні пам'ятки на Закарпатті, Ужгород (рукопис).
- Прохненко І.
2005 Давні угри у Верхньому Потиссі, „Археологічні дослідження Львівського університету”, 8, Львів, c. 372–387.
2006a Давньоугорські вояцькі поховання с. Чома (Закарпатської обл.), Військово-історичний альманах, ч. 1 (12), Київ, c. 4–24.
2006b Сережки екімауцького типу в басейні р. Тиси (культурно-хронологічний аспект), „Carpatica – Карпатика”, 34, Ужгород, c. 174–185.
2010 К вопросу о племенной атрибуции кочевнических древностей Верхнего Потисья X в. н.э. (in:) Ліхтей І. М. (ed.), *Науковий і мистецький світ Ф. Потушняка*, c. 410–420.
2011 Локалізація печенегів в Карпатському басейні, „Карпатика”, 40, Ужгород, c. 155–187.
- Révész L.
1996a *Alsóverecke* (in:) Fodor I. (ed.), *The ancients Hungarians. Exhibition Catalogue*, Budapest, c. 127.
1996b *A karosi honfoglaláskori temetők*. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez, Miskolc.

- Ruttikay A.
1975 Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (I), *Slovenská Archeológia* 23/1, c. 119–226.
- Száraz A.
1896 Salamoni sírlelet, *AE* 16, c. 132–133.

- Ung
1880a „Ung“, *augusztus* 22, №34, Ungvar, c. 3.
1880b „Ung“, *augusztus* 29, № 35, Ungvar, c. 2.
Zatlukál J., Zatlukál E.
1937 *Adatok Podkarpatska Rus praehistoriájához*, Mukačevo.

Josyp Kobal'

Altmagyarische archäologische Funde aus Transkarpatien (die Ukraine)

Zusammenfassung

Das Gebiet der heutigen transkarpatischen Oblast der Ukraine, das im Einzugsgebiet der oberen Theiß liegt, spielte am Ende des 9. Jhs, während der Migration der altmagyarischen Stämme aus den Steppen am Schwarzen Meer auf die Gebiete des Karpatenbeckens eine wichtige Rolle. Die lokalen, historischen Quellen, die sich auf die Zeit beziehen, in der die Magyaren in ihre neue Heimat eintrafen, sind für die Rekonstruktion dieses historischen Vorgangs von großer Bedeutung.

Die frühere ungarische Version dieser Arbeit wurde 2001 veröffentlicht. Der vorliegende Beitrag ist eine von dem Autor vorbereitete, erweiterte und korrigierte Fassung der ersten Version, die einige aus zahlreichen mit Herrn Professor Parczewski geführten Fachdiskussionen resultierende Schlussfolgerungen berücksichtigt.

Den Grundteil der Arbeit bildet der Katalog der altmagyarischen Funde aus der Zeit vom Ende des 9. Jhs bis zur 2. Hälfte des 10. Jhs, der Gräberfelder, einzelne Gräber, Hortfunde und lose Funde umfasst. Die Siedlungen wurden hier nicht berücksichtigt. Der Katalog schließt auch die in der Fachliteratur erwähnten Objekte ein, die nach dem Autor aus dem Register der altmagyarischen archäologischen Materialien wegestrichen werden sollten. Insgesamt beschrieb und verifizierte man 21 Fundstellen. Detailliert wurden das altmagyarische Gräberfeld aus Berehovo II (Mala Hora; Nr. 3 im Katalog), Svaljava (Nr. 17) und Solomonovo (Nr. 18) dargestellt; man präsentierte auch eine allgemeine Charakteristik der Nekropole aus Čoma (Nr. 21), die größte von den bisher untersuchten Nekropolen in Transkarpatien. Beschrieben wurde auch der Hortfund arabischer Dirhems aus dem ehemaligen Maramorsch-Komitat- „die Umgebung der Stadt Chust“ (Nr. 7) – der reichste Fund dieser Art im Karpatenbecken. Man behandelte auch lose Funde aus der Zeit, in der die Magyaren aus Berehovo III (Nr. 4), Nyžni Vorota (Nr. 11) und Užhorod I (Nr. 19) ihre neue Heimat eroberten. Die Analyse der geographischen Verteilung der Funde bestätigt die Überlieferung der historischen Quellen (*Gesta Hungarorum*), die über die wichtigste Route der Magyaren in dem Karpatenbecken berichten: über den Verecke-Paß und weiter das Tal des Flusses Latorica entlang, auf das damalige Einzugsgebiet der oberen Theiß. Die große Zerstreung der angeblichen, altmagyarischen Gräber widerspricht auch nicht dieser Bemerkung (im Katalog Nr. 2, 6, 8, 12, 20). Die nächste Serie der Fundstellen, die früher für altmagyarisch gehalten wurden, wurde nach der Analyse des Autors in Frage gestellt (die Materialien stammen

aus anderen Zeiträumen), und in einigen Fällen sogar, angesichts des Fehlens jeglicher konkreter Grundlagen, abgewiesen: Ardanovo (Nr. 1), Verchnja Vyznyca (Nr. 5), Mukačevo II (Nr. 9), Mukačevo III (Nr. 10), Novoselycja (Nr. 13), Orosievo (Nr. 14), Packanovo (Nr. 15) und Pidpolozzja (Nr. 16). Der Katalog enthält nicht nur die detaillierte Beschreibung der freigelegten Gegenstände, die teilweise bisher noch nicht veröffentlicht wurden, sondern auch wichtige Informationen über ihre Forschungsschicht und den Fundkontext (Berehovo II, Svaljava, Solomonovo).

Ein Teil der Arbeit beschäftigt sich mit der Forschungsgeschichte der altmagyarischen Funde aus Transkarpatien. Besonderen Beitrag hat hier der Wegbereiter im Bereich der transkarpatischen Archäologie, Jurist aus Mukačevo – Tivadar Lehoczky geleistet. Er war in der 2. Hälfte des 19. und im 20. Jh. tätig. Er erforschte und veröffentlichte die altmagyarischen Fundstellen, darunter zwei für die Wissenschaft besonders wertvolle Bestattungen der Reiter: eines Stammhaupteplings mit der silbernen, ornamentierten Taschendeckplatte aus Svaljava und eines Ehrenmanns mit einmaliger Mützenspitze, und dem Zaumzeug im normannischen Stil aus Berehovo II. Der Forscher verband sehr treffend beide Funde mit den geschichtlichen Ereignissen am Ende des 9. und zu Beginn des 10. Jhs, als die Magyaren den Karpatenbecken eroberten.

In der Zwischenkriegszeit wurden die altmagyarischen Funde aus Transkarpatien in den Publikationen der ukrainischen (J. Pasternak), tschechoslowakischen (J. Eisner) und ungarischen Forscher (J. Jankovich, N. Fettich) behandelt. Unter den zuletzt genannten sind die Arbeiten von N. Fettich besonders beachtenswert, der auf die Anwesenheit der normannischen Elemente unter den Funden aus Berehovo II (Mala Hora) und Svaljava hingewiesen hat. Aus politischen Gründen haben sich die sowjetischen Forscher mit der altmagyarischen Problematik nicht beschäftigt. Einen Durchbruch bildete die Erforschung in den Jahren 1986–1987 des altmagyarischen Gräberfeldes in Čoma von dem russischen Archäologen V. Bobkov. In der unabhängigen Ukraine wurden die Forschungen von den Angestellten aus der Universität in Užhorod (E. Balaguri, V. Kotigoroško, I. Prochnenko) fortgesetzt. Auf der Grundlage mancher kontextloser Funde, vor allem der Ohrringe vom Typ Tokaj, wie auch des Fragments eines Silberdirhams (das ziemlich riskant in die Jahre 971–976 datiert wurde, obwohl es vermutlich eine frühere Chronologie besitzt) und auch anderer Funde wurde die These über die Verbindung der in das 10. Jh.

datierten und aus dem Einzugsgebiet der Theiß stammenden Funde mit den Petschenegen (I. Prochnenko) widerlegt. Der heutige Wissensstand im Bereich der Archäologie der altmagyarischen Funde aus dem Karpatenbecken lässt diese Konzeption nicht bestätigen. Eine gewisse Spezifik der Funde an

der oberen Theiß wird nicht mit ihrer ethnischen Attribuierung sondern viel mehr mit dem Funktionieren bis zur Mitte des 10. Jhs. in dieser Region eines politischen Zentrums der ungarischen Stämme erklärt.

